

**JEZIK IN
SLOVSTVO**

letnik XVI — leto 1970/71 — št. 7

Jezik in slovstvo

Letnik XVI. številka 7

Ljubljana, april 1970/71

Časopis izhaja od oktobra do maja (8 številk)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Franc Jakopin, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Milan Dolgan (metodika), Franc Jakopin (jezikoslovje), Matjaž Kmecl (slovstvena zgodovina)

Tehnični urednik: Ivo Graul

Tiska Cetus, grafično podjetje Celje

Opremila inž. arh. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 501-8-4

Letna naročnina 20.— din, polletna 10.— din, posamezna številka 2,50 din

Za dijake, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, 10.— din

Za tujino celoletna naročnina 40.— din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Vsebina sedme številke

Razprave in članki

193 *Martina Orožen* Začetki slovenske jezikoslovne misli

200 *Jože Toporišič* »Spoznavajmo slovenski jezik« v jezikoslovni in metodični osvetlitvi

209 *Martina Šircelj* Patriotizem v mladinski književnosti

Zapiski, ocene in poročila

212 *Rozka Štefan* Praktična poljska stilistika

216 *Varja Cvetko Brozovičev* Standardni jezik

217 *Vilko Novak* Odgovornost prevajanja iz madžarščine

219 *Gregor Kocijan* Srbska »moderna« in njeni sopotniki

220 *Matija Belčič, Jasna Čabron, Jože Faganel, Ladi Kastelic, Mojca Terseglav* Knjižna poročila

Vprašali ste

224 *-e, -č* Kakšna je razlika med tipom brezpomemben in nepomemben?

224 *Breda Pogorelec* Brezpomemben : nepomemben — izpeljanke in sestavljenke

7/4 *Ema Graul, Franc Jakopin* Zaključni račun JiS na dan 31. 12. 1970

ZAČETKI SLOVENSKE JEZIKOSLOVNE MISLI

Razmišljanje o slovenskem jeziku, spoznavanje njegove zgradbe sega daleč nazaj v protestantsko dobo, ko smo Slovenci v pičlih tridesetih letih knjižnega udejstvovanja dobili prvi Abecednik¹ in prvo slovnico². Od takrat do danes je nastalo preko 25 različnih slovníc z mnogimi predelavami in ponatisi. Vsaka od njih se odlikuje po nekaterih novih spoznanjih ali prevrednotenjih znanih dejstev ter se na novo zajeda v jezikovno gradivo, da bi bila v opis jezika »dokončno« vnesena celotna njegova sinhronična, kasneje tudi diahronična glasoslovna, oblikoslovno-leksikalna, sintaktična knjižna ali tudi na posamezno narečje oprta jezikovna zgradba.

Zaznavanje slovenskih slovnícnihi kategorij se kaže kot razvojni proces, odvisen od splošnih družbenih in teoretičnih pogledov na jezik v danem obdobju, obenem pa ohranjeno jezikovno gradivo dokazuje, da vse možnosti za klasifikacijo jezika niso bile sproti izkoriščene. Vse do začetka 19. stol. so jezikovne raziskave usmerjali sinhronični normativni vidiki.

Kako se je torej omenjena naloga posameznikom posrečila, kakšni raziskovalni vidiki so usmerjali slovenske raziskovalce v posameznih obdobjih? Kako je opis (oziroma klasifikacija) jezika uspel Adamu Bohoriču?

Če hočemo ocenjevati njegovo slovnico, se moramo zavedati dveh dejstev: opis jezika je nastal na podlagi omejenega jezikovnega gradiva, ki je izpričano v protestantskih spisih (predvsem v Dalmatinovi Bibliji), in je značilno za osrednje jezikovno območje, namen dela pa je predvsem praktično-normativen.

Metoda opisa je v določenem smislu primerjalna. Soočenje slovenskega jezikovnega gradiva z latinskim normativnim sistemom, s slovnico. Ph. Melanchtona³ šele nudi prve možnosti za ugotavljanje gramatičnih zakonitosti (oziroma pravil), ki so značilne za slovenski jezik. Ker Bohorič latinske, torej romanske, jezikovne kategorije samo polni s slovenskim jezikovnim gradivom, je razumljivo, da mnogih pojavov, ki jih sicer jezikovno gradivo v sami slovnici in drugih protestantskih spisih potrjuje, ni opazil.

Obseg jezikovne snovi je v Bohoričevi slovnici razdeljen na tri dele:

1. DE ORTHOGRAPHIA (obsega črkopis z zametki glasoslovja ter pravopisna navodila vključno z rabo ločil);
2. DE ETYMOLOGIA (obsega razmeroma natančno oblikoslovje z značilnostmi besedotvorja);

¹ P. Trubar, *Catechismus jn der Windiſchen Sprach*, Tübingen 1551; Ane Buquice, is tih le ty Mladi inu preproiti Slouenci mogo lahko v kratkim zhalu brati nauzhiti.

² A. Bohoritſch, *Arcticae Horulae*, Wittenberg 1584. (Prim. tudi: Przemisław Zwolinski, *Trije neznani primerki Bohoričeve slovnice iz leta 1584*. JIS 1966, 123-4).

³ R. Kolarič v svoji monografiji o Bohoričevi slovnici (v tisku) meni, da je upošteval tudi druge sodobne slovnice, verjetno Clajusa (*Grammatica Germanicae Linguae*, 1578).

3. DE SYNTAXI (podaja pravila o zgradbi in rabi možnih sintaktičnih, celo stiliščnih shem).

Nadaljnja bolj ali manj razčlenjena delitev jezikovnih pojavov dela iz omenjenih razlogov slovenskemu jezikovnemu gradivu silo, vseeno pa lahko trdimo, da so v slovnici zajeti glavni, za pravilno knjižno izražanje važni in potrebni gramatični elementi. Izhodišče opisa — predstaviti oziroma definirati posamezni jezikovni pojav, izluščiti njegovo bistveno funkcijo, in podati kontekst, za katerega je neki pojav značilen, je strogo normativno. Vidiki, ki tak opis jezika narekujejo, pa so sinhronično-strukturalni.

Ustavimo se pri nekaterih poglavjih. Bohorič je po znanih sporih za Trubarjev ali Kreljev črkopis končno »ustalil« pisavo — bohoričico, ki, razumljivo, ni zajela obsežne in raznolike skale glasovnih odtenkov, ki so značilni za vse slovensko takratno in sodobno jezikovno območje. Osnovni glasoslovni sestav slovenskega jezika je vendar iz njegovih grafičnih znamenj razviden, celo glasovna razporeditev (distribucija), važna za »primeren« izgovor, je sprejemljiva.

Navaja pet samoglasnikov: *a, e, i o, u*, ki so dolgi ali kratki; našteva možne dvo-glasniške zveze (*ja, je, ji, jo, ju; va, ve, vi, vo, vu*); pozna celo troglasnike (*joj, jej, jaj, juj* -jejfti; Vaikfhenza). Opozarja na pozicijo fonema *j*, ki je lahko vokal ali konzontan (npr.: jem — ptuj; Iaize, str. 33).

Novost predstavljajo predvsem znaki za sičnike in šumnike, ki niso prevzeti iz latinščine, in izpričujejo tudi pri kasnejših piscih obmejnih slovenskih predelov zanimive »variete«, posnete po madžarski oziroma italijanski grafiki. Vendar tudi Bohoričeva rešitev (*f* = fabla; *s* = slatu; *fh* = fhula; *sh* = shaba; *zh* = zherv; *fhzh* = vejfhzha — šč, ki ni samostojen fonem) ni bila dokončna, saj so v tekstih v tem pogledu nedoslednosti delno zaradi nepoznavanja Bohoričeve slovnice, delno zaradi nepazljivosti, saj je bila beseda kljub različni pisavi enega ali drugega sičnika in šumnika Slovincu še vedno razumljiva. Tudi zavestne spremembe posameznikov (npr. Pohlina) vse do prevzema gajice v 19. stol., niso bile zadovoljive.

Za slovenski jezik so značilna prozodična sredstva, ki so nosilec pomenske funkcije. Kvantitetne, kvalitetne, intonacijske opozicije ter mesto naglasa soodločajo o pomenu besede. Bohorič je kvantitetno razliko (opozicijo) poznal, vendar je distribucijo (razporedljivost) krojil po latinščini.

Tudi naglasno gibljivost besed navaja, vendar naglasna znamenja pri njem niso uporabljena v današnjem smislu. Ni poznal npr. naglasnih tipov slovenskega besedja. *Accentus acuti* ' samo zagotavlja pravilno pomensko izbiro homonimnih oblik (*poléti* : *poletí*) ali se nahaja v primeru dvo-zložnih ali tro-zložnih besed z naglasom na drugem zlogu (*vajlám, predám; velíte*). *Accentus gravis* ' prav tako označuje samo nekatere enozložnice oziroma dvo-zložnice in izpeljanke (*vèrt, pèrt, pèrvi; pèrpravim, pèrjatèl* itd.).

Iz navedenega je razvidno, da je bil naglas uporabljen samo funkcionalno, kjer ga je torej zahtevala razumljivost besede, odločilna pa je bila za rabo enega ali drugega naglasnega znamenja zlogovna zgradba besede.

Kvalitetne in intonacijske opozicije Bohorič še ne omenja.

Oblikoslovna podoba slovenskega jezika je zajeta v grobih potezah. Delitev besednih vrst (Nomen, Pronomen, Verbum, Participium, Aduerbum, Coniunctio, Praepositio, Interiectio) se s sodobno v celoti ne ujema, prav tako so razlike pri navajanju podrobnejših oblikovno-pomenskih kategorij (npr. izredno podrobna razčlemba adverba in medmeta, itd.).

Bohorič je ugotovil, da je za slovensko sklanjatev značilna delitev po spolu. Navaja tri spole (M, F, N) in torej pozna samo tri sklanjatvene vzorce. Izbral je tri netipične primere: ta ozha, ta mati (omenja tudi feftra), tu pifmu. Za zgled pa navaja najprej sklanjatev člena, o katerem sicer pravi: »Nam quod vulgò in loquendo ufurpatur articulus a Carniolanis, fit id folùm Germanicae Linguae prava imitationae, non necefitatis caufa« (str. 44).

Zaradi omenjene poenostavitve po spolu so v sklanjatvi ostale neopažene mnoge značilnosti; -a- in -i- sklanjatev pa sta s primerom »mati« združeni celo v en tip. Avtor je svojo poenostavitev razlagal z delnimi dodatnimi pojasnili; navajal je sovpadne posameznih sklonov, omenjal dubletne oblike in podobne funkcionalne posebnosti.

Sklonov navaja 6, le da V. in Abl. (dejansko Gen.) ne ustrezata dejanskemu stanju, manjkata pa v sklanjatveni shemi Loc. in Instr. Ni ju prepoznal, dasi sta oba v slovnici na mnogih drugih mestih izpričana (npr. pri navodilih za rabo apostrofa: v'zervkov — v'zervki; s'ozhetom — s'Materjo, str. 31/32; pri obravnavi predlogov: pèr ozhetu, pèr mater; na unim kraju /ftrani; po denarjih; pred ozhetom, pred Materjo, pred vodo, pred mano; s'Bugom, s'telesmi, s'matermi, str. 158—164, in na drugih mestih). Zanimivo, da se vendar Loc. pojavlja kot dubletna oblika v Gen. pl.: tih ozhetih, vel ozhetov, vel ozhet (str. 47).

Bohorič navaja 3 števila (Sg., Du., Pl.); v zvezi s tem naj omenim le arhaično obliko posameznih zaimkov za Gen. du.: tiu ozhetov (pri Trubarju so izpričane celo arhaične oblike za števnike: Pergliha od d u e i u S y n u katere ozha poshle ufui Vinograd delati; fapuftita n i u mreshe; Mat. 1555). Tudi v Nom. pl. niso prišle do izraza vse, v tekstih izpričane karakteristične končnice. Navaja le dubletno možnost »Ozheti/ozhovi«, čeprav je npr. v Dalmatinovi Bibliji končnica -je dovolj pogosta (npr.: Slushaíte me vi veliki Gofpoduie, inu vi Regenti, J. Sirah str. 141; Ioseffoui bratie prido Vegypt Shitu kupouat, Bibl. M. B. XLII).

Poudariti je treba dejstvo, da je Bohorič zahtevno raznolikost slovenskih sklanjatvenih »neregularnosti«, ki se odražajo v premenah osnov in končnic, rešil na preprost (že v latinski slovnici ustaljen) način. Ob vsakem sklanjatvenem in spregatvenem tipu je dodal potrebni abecedni slovarček⁴ primerov, pri katerih navaja končnico Gen. (oziroma druge oblike z različnimi glasoslovnimi pojavi), po potrebi končnico s predhodnim značilnim glasom sklanjatvene osnove, ali sklon z netipično končnico. Ta način navajanja posebnosti je v navadi pri vseh slovenskih slovničarjih do začetka 19. stol.

Tako je Bohorič dejansko opozoril na večino danes znanih in razloženih pojavov težko izgovorljivih soglasniških sklopov in na izpad polglasnika. Seveda je pojav

⁴ J. Stabej, Über die Anfänge der slowenischen Lexikographie, Abhandlungen über die slowenische Reformation, München 1968, str. 124—134.

zajel v glavnem v obsegu, ki je značilen za Gen. sg. Naj navedem nekaj primerov:

Moški spol — samostalniki in pridevniki: Dobizhèk, zhka; Gofpud, a; Cefar, ja; Kojn, ja; Beber, bra; Ozha, zhéta; Ogènj, gnja; Oproda, a; Led, a; Grosóvít, iga; perhak, hkiga; Divji, ga; lin, sna, itd. Zanimivo, da ni nikjer navedel Gen. m. -u, ki je sicer pri protestantih izpričan (Npr. v Trubarjevem Katekizmu l. 1551: fa uolo fuiga Synu Jefufa Chriftofa . . . , str. 134; ali v Dalmatinovi Bibliji: Natu ie on od fuoiga Taftu slouu vsel, M. B. II; Cap. III).

Ženski spol — navaja skupaj primere za -a- in -i- sklanjatev: Befeda, de; Bledoft, i; Gora, re; Gofs, si; Klop, pi; Kuft, fti; Luzh, i; Smart, i; Zerkov, Zerkva, ve; Suknja, knje; Prizha, zhe; Svidok, a idem; tekozha voda, e, e; Kosja fhála, je, le, itd.

Srednji spol — do izraza prihajajo tudi konzonantske osnove na -n-, -t-, ne pa na -s-: Apnu, pna; Blagú, ga; Dete, diteta; svine, eta; seme, na; Pitje, tja; Opravilu, la; Drevu, vá; Perú, á; Kuhanu vinu, niga, a; Ozhitanje, nja, kolenje, kletva; ,Savijanje, kokèr volzje, itd. Tudi prvotne -s- osnove so v tekstih izpričane tako pri Trubarju kot pri Dalmatinu (npr. Trubar, Katekizem 1551: potle gmalu na duhni inu na telefonu ga ye puftill fapotuati, gafhlati . . . str. 27. Dalmatin; Biblija, M. B.: Abraham pak ie Vbeerfebi Driueffa safaiál . . . , Cap. XXI, itd), le da v sg. pogosteje najdemo primere: vnebi, dreua, in podobno.

V poglavjih De Species ponazarja osnovne besedotvorne principe v slovenščini. Najbolj je opazil deminutivno tvorbo ter izpeljavo pridevnikov iz lastnih imen: kojn — kojnizhik; sob — sobèz; Pfizh — pfizhiza, pfizhka; Lublanzhizh — Lublanzhiza, Terfhazhki itd.

Naj na kratko omenim še glagol, ki je tudi spričo natančne latinske klasifikacije v nekaterih pogledih prizadet. Bohorič obravnava naslednje kategorije: Genus, Tempus, Modus, Figura, Persona, Numerus, Coniugatio, Species. Od vseh kategorij je najbolj pomankljiv Modus. Neopazen je ostal želelnik (čeprav je v Bibliji izpričan, vendar redko, npr.: Nai grem supet kmoim Bratom, M. B. II, C4); pogojnik sed. časa je uvrščen pod Coniunctivus: Aku, Kadar, Da Dokler, jeft fekam; pogojnik za pretekli čas je naveden kot Optativus: O Debi jeft bil, a, u, fekal, a, u. Bohorič omenja infinitiv ter supin brez sodobnih normativnih omejitev: delati sit delat (str. 100), navaja nesklonljivo in sklonljivo obliko deležnika sed. časa: Lubijozh (Gerundium in Do), Lubjozhi, a, e (Praefens participium), od deležnikov preteklega časa navaja le del. na -l (Participium praeteritum), medtem ko je part. na -vši naveden le med adverbi (fkrivfhi pred ozheotom, str. 162). Pasivni part. preteklega časa ima samo en karakteristični formant -n: pifan, lublen, čeprav so v tej dobi izpričani primeri s formantom -t (npr. Dalmatin, M. B. II: Taku imaió te Shabe od tebe, od tuoie hishe, od tuoieh Hlapzeu inu od tuoiga Folka v sete biti, inu le Vreiki oftati. 8. Cap), pogostejši pa so na njegovem »današnjem« mestu primeri s formantom -n: So bily bijeni, inu ie bilu knim rezhen u (M. B. II, Cap. 5). Podvrsta Nevtrum (pri kategoriji DE GENERE — način) nikakor ne upošteva refleksivnih glagolov, kakor bi pričakovali, pač pa označuje posebno pomensko kategorijo glagolov, »v stanju dogajanja«: Sedim, Tezhem (str. 95). Seveda pa so povratni glagoli obravnavani v

drugačni zvezi. Navedena je podrobna spregatev v vseh časih in naklonih »DE VERBIS IMPERSONALIBUS«, omenjena je njihova pasivna pomenska funkcija: fe feka, ali istovetnost z deponentniki: scribor Petrus = fe pifhem Peter, v slovarčku pa je navedenih zelo veliko povratnih glagolov (fe Bojim, fe Navadim, fe Sardim, fe fmèjim, fe fpumnim, fe pèrtoshim, itd.). Tudi infinitivna končnica -či je le v slovarčku, torej v besedju izpričana, ni pa seveda kot infinitivni znak nikjer omenjena. Navedeni so naslednji primeri: pezhi, mozhi, rezhi, tezhi. Zanimivi sta še dve kategoriji: Figvra in Species, ki se v nekem smislu dopolnjujeta. Prva nakazuje slovenske možnosti za glagolsko izpeljavo glede na predpono (fimplex — fekam, Composifita — nafekam, pèrfekam; Decomposita — neprepevedujem; povedujem = frequentatiuum à povejm), druga semantično skupino glagolov, kjer se odražajo zakonitosti slovenskega aspekta glede na premeno glagolske pripone; delno so te posebnosti še posebej leksikalno razložene (Derivativa vel Inchoativa, vt: Saznem goreti (fe vñamle) fe sashiga vel sashne vel perhaia; Frequentativa: agito = vedén, pred inu pred, pres preftanka, prenéftanu delam; Meditativa, Defiderativa: misfim, fshelim brati; Deminutiva: cantillo — pèrpévam (pomalim pojém); Imitativa: po ozhini shari ali fhegi delam — fpifhem: fpifhujem. Et fiunt ex prima perfona praefentis Indicativi, fi um, em Q im, vel in, avam, vel, in ujem mutatur, str. 97).

Pozna tri spregatve (Coniugatio) glede na sedanjiško osnovo: -am (Sekam), -em (Pifhem), -im (Lubim).

Tak način obravnave glagolskih spregatev z bolj ali manj posrečenimi »podrazredi«, v katerih se skrivajo glasoslovne zakonitosti prvotnih sedanjiških in nedoločniških glagolskih pripon, je izpričan v vseh slovenskih slovnica do Metelka (1824).

Bohorič prikazuje »glagolske nepravilnosti«, ki so jih povzročili njemu še neznan glasoslovni razvoji, tako, kot je bilo pokazano pri samostalniki, le da pasivnega deležnika ne navaja in tako dodatno sporočilo o značilnostih te oblike (v odnosu do sedanjika) navajajo slovničarji od Pohlina dalje. Šele on je opazil tvorbo s formantom -t in druge njegove glasovne posebnosti (npr.: Grejem, grel, gret, greti; Lovim, vil, vlen, viti, itd.).

Navajam nekaj Bohoriču znanih oblik, kjer različne glasovne premene prihajajo najbolj do izraza:

Ropotati, ropozhem, ropotal; Glojem, glodati, glodal; Hozhèm, hotèti, hotèl; Kruh pezhem, pezhi, pekèl; Odpre, odpreti, odpèrl; fe Bojim, bati, bal; Spim, fpati, fpal; Grem, jiti, fhil; Shenem, gnati, gnal; Skubem, fkubfti, fkubòl; Starem, ftreti, ftèrl, itd.

Do podobnih ugotovitev (kar zadeva izčrpnost posameznih jezikovnih pojavov) bi prišli, če bi podrobneje obravnavali še druge besedne vrste. Treba pa je poudariti, da je Bohorič vse, kar je prepoznal kot oblikoslovno »regularnost« slovenskega jezika, obdelal zelo pregledno, vestno, s potrebnimi pojasnili v opombah. Prav to njegovo lastnost je posebej cenil Kopitar, saj ga je v svojem času v vrsti slovenskih slovničarjev tudi glede na kvaliteto dela, uvrstil na prvo mesto.

Sintaksa v Bohoričevi slovnici je v bistvu omejena na dva osnovna sintaktična problema, na zakonitosti kongruence in rekcije. S tega vidika so obravnavane vse besedne vrste v mnogih latinskih podrobnostih ter so podana pravila različnih variant v slovenščini, ki so za nas še posebno dragocena. Mnoge možne zveze, celo govorne figure, mejijo že na stilistična vprašanja. S tega vidika postanejo nekatere sintaktične posebnosti protestantskega jezika povsem razumljive. Naj omenim predvsem dva pojavi: Pravilo o ujemanju po osebi, spolu in številu samostalnika, ki v možnih kombinacijah v tekstih izpričuje nihanja vse do 19. stol. (tako imenovani Sylleplis Generum, Numerorum, Perfonarum), in pogosto rabo pasivnih konstrukcij, ki imajo svoj izvor v latinskih ablativnih zvezah. Pri Dalmatinu srečamo pogosto pomankljivo rekcijo glede na število: *Moses inu Israelski Folk GOSPV DV Bogu eno hvaleshno peifen po io* (M. B. II, 5. Cap.); *Reci Aaronu, vsami tuoio Palizo, inu istegni tuoio roko zhes Egypterske vode, zhes nih Potoke inu Reke inu Jesera, inu zhes v fe, ker kuli v o d o i ma i o, de kry rata i o* (7. Cap.). *Inu tu Garmeine inu Tozha ie e i n a l a, inu desh nei vezh kapal na Semlo* (9. Cap.).

Naj navedem še omenjene ablativne možnosti, ki jih je Bohorič v svoji slovnici prevedel s pasivnima konstrukcijama:

Ablat. instrumenti: *Obfleguio retinentur amici* = s'pregledajnjem oli s'honajnjem fe pèrjateli obdârshé; Abl. caufae: *Saginatür fomno* = bo pitan (debel), oli fe pita fkusi fpajnje, vel s'fpanjem. Abl. modi: *Bellum mira celeritate confectum est* = vojfkovanje (oli kreg) je s'veliko hitroftjo dopèrneffenu; Ablat. passivus: *Virgilius àme legitur* = Virgilius bode od mene brán. Vel, *Virgilius fe* od mene bere, itd. Zanimivo, da ni opazil soodnosa med lat. Abl. in slovenskim Instrumentalom.

Usoda Bohoričeve slovnice je znana; znana pa je iz mnogih virov tudi potreba po normativnih navodilih, po slovnica in slovarjih⁵. Pisci 17. in 18. stoletja (Kastelez, Schönleben, Svetokriški, Hasl in drugi) navajajo v uvodih svojih nabožnih del prirejena pravila (delno po Bohoriču, delno po drugih pisavah), ki bralcu pojasnjujejo »uzus« pravilnega pisanja in branja, značilen za »stare krajske bukve«; po samostanih nastajajo rokopisni slovarji (Kastelez, Hipolit, Voranc in drugi). Zanimivo je, da pri sestavi uporabljajo kajkavske slovarje (Belostenca in Hablediča), kar za razvoj slovenskega knjižnega besedja ni tako brez pomena.

Prav v tem, za razvoj slovenskega knjižnega jezika kritičnem razdobju, pa je pisec dobrega, a žal nenatisnjene slovarja, P. Hipolit⁶, odkril Bohoričovo slovnico in jo dal v bistvu brez sprememb in avtorjevega imena ponatisniti (izločil je poglavje o cirilski in glagolski pisavi). Izšla je v Ljubljani l. 1715 pod naslovom: »Grammatica Latino-Germanico Slavonica (ex pervetusto exemplari ad modernam in Carniolana Lingua loquendi methodum accomodata . . .). Kmalu nato pa so jo v nemščino prevedli in s slovarjem dopolnili celovski jezuiti. Tretja izdaja ima naslov: »Grammatica oder Windifche Sprach-Buch — Mit einem groffen Fleif aufgearbeiteten fehr nutzbaren Windifch-Deutfch-und Wälfchen Vocabulario, Klagenfurt, 1758.

⁵ H. Megiser: *Dictionarium quatuor linguarum*, Gradec 1592, Frankfurt 1608, 3. izd. 1744 (nemško-latinsko-slovensko-italij.). Gregorio Alafio da Sommaripa, *Vocabulario Italiano e Schiavo*, Videm 1607.

⁶ A. Breznik, *Slovenski slovarji*, RDHV, Ljubljana 1926.

A. Breznik, *Iz zgodovine novejših slovenskih slovarjev*, ČZN, Ljubljana 1938.

Ta izdaja Bohoričeve slovnice je zanimiva in važna iz treh razlogov. Skozi ves tekst se v definicijah jezikovnih pojavov pojavlja zanimivo, zavestno naglaševanje »Windische, Crainerische Sprache« (npr.: Von der Orthographia der Windisch und Crainerischen Sprache). Tudi dodatni slovarček, ki vsebuje mnoge koroške jezikovne posebnosti, dokazuje, da sta obstajali v praksi dve lokalni jezikovni pismeni varianti, dasi je pri Koroških vseskozi očiten ozir na kranjsčino. Nadalje je slovnica prevedena v nemščino (z izjemo terminologije) in je tako postala dostopna nedvomno širšim plastem prebivalstva. Končno je prinesla nekatere nove podatke v jezikovno gradivo, ki je bilo delno v pogledu naglaševanja že arhaično, nakazana je ponekod sprememba Bohoričeve pisave, in prvič zapisano važno pravopisno-pravorečno pravilo o pisavi oziroma izgovoru -l v končnih položajih.

Izredno zanimivo, da se »Celovčani« sami izrekajo proti »švapanju«, ki je vendar v koroških narečjih splošen pojav.

»Ob zwar schon die Crainer in Gebrauch haben den letzten Buchstaben in denen Verbis Participiis, und etwelchen Adiectivis in Genere masculino, oder bey dem männlichen Geschlecht mit einem l zu schreiben, so muſs doch ein solches Wort nicht mit l fndern mit einem u aufgesprochen werden.

Alfo schreibet man zwar folgende Wort mit einem l: fim bil, fim pléfal, je rékal, ti je bèl, nicht deſtoveniger werden ſie nur alfo ausgeſprochen fim biu, fim pléfau, je rékau, ti je béu. Da hingegen in genere faemino, oder weiblichen Geschlecht, und sonſt, da das l nicht der letzte Buchſtab in einem Wort iſt, u m zierlicher Crainerisch zu reden, muſs das l die eigene Aufſprach behalten, und keines Weegs die Aufſprach eines u an ſich nehmen. Mithin ſpricht man folgende, und andere dergleichen Worth nicht anderſt aufs, als wie ſie geſchrieben werden; e. g. ona je bila, ona je pleſála, alfo auch kobíla, und nicht kobíua, máslu und nicht másvu, platnu und nicht puatnu (ſtr. 6). Dopusſchajo le izjemno obojni izgovor v položaju pred soglasnikom (prvotni ſonant l!): dolge — douge.

V metodološkem pogledu se prireditelji te izdaje niso oddaljili od Bohoriča. Klasiſfikacija oziroma razdelitev snovi je ostala neizpremenjena. Le v Bohoričevem slovarčku sklanjatvenih in spregatvenih vzorcev so opazne nekatere pravopisne in naglasne korekture: B.⁷: Pozhutenjé, njá — C.: Pozhuténje, nja; Kosèl, sla — Kòsel, sla; Voifhak — Voifhák; Prefhuſhtnik — Préfhufhnik; Sdravie — Sdrávje; Smárt — Smèrt; Zhuln — Zholn; Turen, rna — Turn, a; Drevu, vá — Drivú, vá, véfa; Déte, ditéta — Dèjte, ditéta; Létu, ta — Léjtu, ta; Mreſha, she — Mrejsha; Seme, na, Semen — Séjme, ma; itd. (è je zapisan kot diftong ej).

V novo sestavljenem slovarju, ki zajema najnujnejše konverzacijsko besedišče za vsakdanja stanovska opravila in družbena razvedrila (npr.: Opravile tiga zhlovéka; Od ftana tiga mófha nu shene; K'marmráti; Od te Shlahte; Od ta ftudirenja; Te perve richte; Kaj ſe na deſheli vidi; navedeni so prazniki ter ljudska imena za mesece, itd.), pa zasledimo zanimive fonetično-leksikalne koroške jezikovne pojave, ki so delno tudi še kasneje izpričani v Gutschmannovi slovnici in

⁷ Na prvem mestu je naveden primer iz Bohoričeve slovnice, na drugem pa primer iz celovške izdaje.

njegovih nabožnih spisih. Diftonga ie, ue, za ê in ô: boliefen, diete, snieg, mie-fenz; gued, puet, potuep; refleks e za polglasnik: desh-dish, vefs-vafs, k'mefhi; švapanje: suama, vozhen (lačen), puamen, pukvast; sekundarna palatalizacija: Suetnizhi, razhi, noje; maskulinizacija n. v pluralu: te jetre, te pluzhe, te zhreve; veshêta; prehod k maskulinizaciji pa je nakazan v sg.: en Méftu, en poleno, mlad lietu; nepufteno maslu, Meffu, vino; redezho vino, rozhne devo; razni drugi fonetični pojavi: goisd, pere (pero), jefera- jeféru, piesik.; tipično koroške domače in tuje besede: ta vigred, hrodi (rebra), vol (pivo), dob (hrast), ena nedéla (en teden), bratr, dedej, te fhénim, pasterk, pafterkínja, vuiz (ozhin brát); rajati, barati, fhebrati; verzh kraner. krúgla; dúri, vrate, kraner. dauri; fe plakati, kraner. jokati; fhribat, kraner. pifat; in podobno.

Jože Toporišč

Filozofska fakulteta Ljubljana

»SPOZNAVAJMO SLOVENSKI JEZIK« V JEZIKOSLOVNI IN METODIČNI OSVETLITVI

2

Kot sem napisal že v oceni SSj 4, bi bilo obravnavo posameznih plasti jezika v slovnici jasno nasloviti kot npr. Glasoslovje, Pravorečje, Pravopis, Oblikoslovje itd. Posebno prvo troje bi iz obravnave odpravilo neljubo mešanje pojmov, kot sta črka in glas, Marsikaj pa je poleg tega pripomniti k vsakemu izmed poglavij.

Glasoslovje

Bolje kot »govorilni organi« (8) je »govorni organi« ali »govorila«. Pri skici govoril (9) ne gre za prerez »ustne votline«, ampak najvažnejših govoril. Za glasilke rečemo, da jih izdišni zračni tok trese, ne »spravi v drgetanje« (8), tisto, kar pri tem nastane, pa ni »glas« (8), ampak »zven« (oz. ton). Glas nam je pojem za slušne pojave tipa a, i, s, d, ne za eno samo njihovo prvino, v našem primeru zvenečnost).

Nekako v okviru fonetike se obravnavajo tudi še pojmi kot govor, govorna celota, govorna enota. Za »govor« je rečeno, da je »medsebojno sporazumevanje z besedami« (6), drugo ime zanj pa je »govorna celota« (7), medtem ko se s premori ločeni deli govorne celote imenujejo »govorne enote«. Nobeden teh izrazov ni neoporečen. Rekel bi, da se sporazumevamo z besedili (ne z govorom ali govornimi celotami), ki so lahko govorjena ali pisana. Govorjeno besedilo je, če je daljše, navadno razčlenjeno s premori (ne »oddihi«) na manjše dele, ki jih imenujemo segmente (nič takega ni, če jih že tu imenujemo tako, kot je treba). Vsak segment ima značilno tonsko podobo; preprosto povedano: se proti koncu dviga ali pada. Zato je napačno reči: »Na koncu vsake enote povzdignemo glas, na kraju pa ga znižamo« (7). Pri danem besedilu bi raje povedali, kdaj gremo z

glasom navzgor in kdaj navzdol (zadevnih enot pa je v besedilu 9, ne 8). Izraza »govorna celota« oz. »enota« se na drugih mestih Ssj 5 rabita tudi v pomenu »besedna zveza«; zakaj ne bi ostali kar pri njej?

»Filozofija« o zlogu (9) je nepotrebna in deloma napačna: dovolj je, če šolarji zvedo, da je zlog lahko že sam samoglasnik (**o**, **o-trok**, *ge-o-id*), lahko pa ima tudi še enega ali več soglasnikov. Seveda pa ni res, da zveze samih soglasnikov ali samoglasnikov nič ne pomenijo (prim. **pst**, *sloven-sk-i*, *za-čn-em*, lat. **ea**). Kako pride v družbo samoglasnikov **r** (prim. *ueeaeear*), ni jasno: v knjižnem jeziku je glas **r** zmeraj le soglasnik, črka **r** pa zaznamuje ali sam glas **r** ali pa polglasnik + glas **r** (*riba*, *gor* — *trd*, *rdeč*) (prim. str. 27). — Ni res, da bi bili glasovi v besedah povezani tako, »da govorilni organi čim laže opravljajo svoje delo in da tisti, ki govori, čim boljše dosega namen« ( ). — O deljenju (10) gl. pripombe k Ssj 4.

V okviru fonetike bi bilo treba povedati, kako **i z g o v a r j a m o** različne e-je, polglasnik in o-je; sedaj je ta problematika obdelana le s stališča pravorečja (15—16), tj. kako **berem** črke.

Pravorečje

Pod ta naslov bi bilo treba zbrati gradivo o o-jih in e-jih (15—16), o naglasu (17—19) z naslonkami vred, končno o izgovornih ekvivalentih za ločila.

Za ponazarjanje ustreznih e-jev in polglasnika nekatere besede niso najprimernejše (prim. *naredi*, *legla* za ozki **e**, *ven*, *tem*, *pes* za polglasnik); enako pri o: *odsloni* itd. se vendar lahko bere z **ô** ali **ó**. — Ali črka **e** zaznamuje res samo **é ê** in **ə**, ne pa tudi **è** in **e**, črka **o** pa poleg **ó** in **ô** ne tudi **ò** in **o**? Glede na Skj 1 in SSKJ I bi kazalo posebej opozoriti na **o** pred **v** (oz. **l**, ki se izgovarja **ʋ**) in **e** pred **j**, ker v položaju pred samoglasnikom zaznamujeta tudi široki izgovor, v položaju pred soglasnikom ali na koncu besede pa tudi tako imenovana srednja **e** in **o**. In mimogrede: naglasno mesto in kakovost naglašene samoglasnika sta včasih važna za besedni pomen, zmeraj pa naj bosta taka, kot ju zahteva zborni jezik (ta izraz pa moramo prej pojasniti, ne kar tako uvesti — 17). Za nenaglašena **e** in **o** kar napišimo, da sta široka, ne samo kratka (17). Da naslonke niso enozložnice (19), sem že povedal.

V pravorečje spada tudi izgovor črk *b d g z ž* in *p t k s š* itd. (22). Opustimo tu pojme o besednih in govornih enotah (na str. 21 tudi »skupina besed«) in povejmo lepo pravorečno: Črke *b d g z ž* se na koncu besede in pred nezvenečimi sogl. (tj. pred *p t k s š* itd.) izgovarjajo kot *p t k s š*, le pred črkami *b d g z ž* kot navadno, tj. zveneče. Predlogi na **-d** in **-z** se berejo, kot bi bili skupaj z besedo, pred katero stojijo, ena beseda: **od nosu** = **odnesti**, **z nosom** = **znositi**.

O tem, kako bi bilo treba postaviti pravila o izgovoru črke **l** (str. 25 sl.), glej kritiko Ssj 4. Treba je omeniti tudi izgovor **u** (*drl*), ne le **ʋ** in **l**. In črke **v** ni mogoče brati pred vsakim **r** in **l** zobnoustnično (27), ampak le pred začetnim **r** in **l** (bolje pa je, da se to sploh opusti). Opozoriti pa je treba na izgovor predloga **v**: kot **ʋ** ali **u** se lahko izgovarja tudi pred samoglasnikom. Sploh bi kazalo izgovor črke **v** prikazati lepo sistematično v preglednici: /v/: *voda*, /ʋ/: *siv*, /v/ ali /ʋ/: *v očeh*, /ʋ/ ali /u/: *zveti*, *vsak*, *brv*.

V bistvu s pravorečjem imamo opraviti še na str. 59. sl., ko se govori o tem, kaj slušno predstavljajo pika, vprašaj in klicaj. Na tem mestu se govori o »glasovnem valovanju«, in sicer pripovednem, vprašalnem in velelnem (pri vejici (62) pa se namesto o valovanju govori o zvišanju glasu). To »glasovno valovanje« imenujmo kar intonacija (potek tona). Ločili bi torej pripovedno, vprašalno in vzklično intonacijo, ki so vse končne, poleg tega pa še nekončno: prvo v pisavi nakazuje pika, drugo v nekaterih tipih stavka vprašaj, tretjo klicaj, četrto vejica (podpičje, dvopičje). — V razlagi teh »valovanj« je precej napak. Tako se za pripovedno valovanje trdi: »Glas ostaja ves čas mirno nekako v isti višini, ob koncu stavka pa se zniža, pade.« (60) V resnici pada od začetka proti koncu, kjer se nizko umiri. Vprašaj pa ne zaznamuje le vprašalnega glasovnega valovanja (60), saj stavke tipa Kam se odpravljáš? izgovarjamo s pripovedno intonacijo. Tudi vejica ne nakazuje le »zvišanja glasu« (62), ampak tudi znižanje (prim. 2. stavek besedila na str. 63). Potek intonacije bi bilo treba določiti tudi pri dvopičju (1), veliko boljše kot velelna intonacija pa je reči vzklična (60).

Pravopis

Sedaj se, kolikor gre za zapisanje glasov, gubi v glasoslovju in pravorečju. Treba bi bilo povedati, posebno ob fonemih *v - u, l, b/p, n*, vsaj to: soglasnike pišemo zmeraj tako, kot jih izgovarjamo pred samoglasnikom: *siv*, ker *siva*; *bil*, ker *bila*; *sladka*, ker *sladek*; *sinka*, ker *sinek* ipd. Izjeme: *moški*, *lesti*, *s teboj*, *spustiti - zogleneti*; *volk* (v višjih razredih morda še *agirati* — akcija).

Pri ločilih se govori o piki, vprašaju, klicaju, dvopičju in vejici. Treba bi bilo povedati, kdaj jih uporabljamo: prve tri na koncu samostojnega stavka, zadnji dve v sredi; in sicer piko, če kaj mirno povemo, zapovemo, želimo (ne samo na koncu pripovednih stavkov), vprašaj, če kaj vprašujemo, klicaj, če kaj povemo s čustveno prizadetostjo (torej tudi v primerih kot *Ti tega ne veš!*); dvopičje, pred podrobnim naštevanjem tistega, kar je že bilo splošneje povedano (ali narobe) in po spremnem stavku pred premim govorom; vejico pred deli stavka, ki se dajo povezati z *in, pa, ali, toda* (ne med »istovrstnimi stavčnimi členi«, kvečjemu med »prirednimi deli stavka«), ter pred pristavkom. (Sam pristavek pa je treba pravilno definirati: to ni kar »sestavljene prilastek za odnosnico« (52), kar dopušča tudi napačno stavo vejice, kot npr. v *hiša, mojega očeta*, ampak je stavčni člen, pred katerega je mogoče postaviti *to je ali in sicer*).

Pri »vejici v priredju« (68) se brez potrebe postavljata v nekako nasprotje vlogi veznika in vejice, češ da prvi »veže stavke v priredju«, druga pa »označuje presledke«, torej nekako ločuje. Kaj pa v primerih, kot je *Meta je na vrtu, Pavla pa v kuhinji* (veznik sredi drugega dela vezniške zveze)? Vejica predvsem označuje nekončno intonacijo (gl. zgoraj), premor ni tako pomemben, ta intonacija pa je prav povezovalna. — Prav tako ni dobro, če povemo, da pred *in, pa, ter, ali* v stavčnem priredju »včasih« ne pišemo vejice. Kdaj je ta včasih? Tedaj, ko se ne dajo zamenjati s *toda, zato*...

Skladnja

Definicijo prostega stavka, ki se tu v glavnem ponavlja iz Skj 4, sem že obravnaval. Dodam naj, da »misel« in »stavek« (32) seveda nista isto. Že v oceni Slo-

venske slovnice štirih avtorjev (Filologija 3, 288) sem zapisal, da se t. i. trdilni stavki od nikalnih ne ločijo samo oblikovno (prim.: »Po obliki so stavki trdilni in nikalni«, 33). Primeren naslov za to problematiko bi bil »Trdilni in nikalni stavki«, ne »Stavki po obliki«. — Narobe je tudi rečeno, da so stavki glede na »vsebino« pripovedni, vprašalni, velelni in želelni (3). Ali je razlika med *delam - naj dela - delaj - ali delam* res vsebinska? Tu gre za t. i. skladijski naklon. Reči bi bilo treba: po razmerju govorečega do pripovedovanega (ali: po tem, kako govoreči gleda na povedano) so stavki pripovedni, vprašalni, velelni-želelni in vzklični. Posamezne vrste stavkov bi bilo treba bolj ponazoriti:

Pripovedni:	Vprašalni:	Velelni-želelni:
<i>Na vrtu so sedeli.</i>	<i>Na vrtu so sedeli?</i>	<i>Na vrtu sedite.</i>
<i>Dal bi ti, pa nimam.</i>	<i>Dal bi ti, pa nima?</i>	<i>Ni treba klepetati.</i>
<i>Popravljalnica nogavic.</i>	<i>Popravljalnica nogavic?</i>	<i>Gremo.</i>
<i>Lepo.</i>	<i>Lepo?</i>	<i>Da sem to vedel.</i>
<i>Da.</i>	<i>Da?</i>	<i>Hopla.</i>

Vzklični:

<i>Na vrtu so sedeli!</i>	V zvezi s tem se spreminja tudi pravilo
<i>Saj bi ti dal!</i>	o ločilih (klicaj za čustveno obarvanimi
<i>Lepo! Res lepo!!</i>	stavki vseh vrst).
<i>Da!, ali ne slišiš?!</i>	
<i>Kam si šel! (?!</i>	

V Ssj 5 so obravnavani trije novi stavčni členi: povedkovo določilo (35) — imenovano tu »povedno d.«, kar je manj primerno —, predmet (43) in prilastek (50).

Na tej stopnji (in morda sploh) bi kazalo glagole, ki imajo *p o v e d k o v o d o l o č i l o* (t. i. glagoli z nepopolnim pomenom) omejiti na *biti* in *postati*, morda še *imeti* (*imam narejeno*). Narobe pa je dokazovanje nepopolnosti pomena: stavek kot *Tonček je sploh* ni podstava za stavke tipa *Tonček je nepridiprav*, saj *Tonček je* pomeni »Tonček obstaja« (v tej zvezi je *biti* polnopomenski glagol). Stavki s samim pomensko nepopolnim glagolom niso mogoči. (v knjigi npr. še *Vetrnica je*, *Zdiš se mi* ipd.). Treba bi bilo preprosto reči, da imamo različne povedke:

- 1) samo glagolske (*delam, delal sem, delal bi bil*),
- 2) iz pom. gl. + samostalnika ali pridevnika (*je delavec, je priden*),
- 3) iz osebne gl. oblike + nedoločnika (*moram delati, začnem delati*; tip *nujno je delati* lahko obdelamo tudi pozneje).

Pri predmetu (43 sl.) bi v definiciji sedaj lahko že povedali, da je stavčni člen, katerega sklonška oblika je odvisna od povedka. Trditev, da »prosti stavki morejo imeti tudi po več predmetov«, velja za primer »Slovenske pesmi je naučila otroke njihova prava učiteljica«, ne pa tudi za primer »Učiteljica je poklicala Jernejčka in njegovega prijatelja«. V prvem primeru se vprašujemo dvakrat (Kaj/Česa jih je učila? in Koga je učila?), v drugem pa le enkrat (Koga je poklicala? — tu je predmet priredno zložen). Tako problematiko je najbolje obravnavati šele potem, ko otroci že poznajo pojem priredja.

Prilastek je obdelan slovensko tradicionalno nespretno. Pred tem, v bistvu že pred povedkovim določilom, bi bilo treba malo natančneje spoznati ustroj stavčnega člena. Pri njem lahko ločimo jedro in njegovo določilo: jedro se imenuje odnosnica, določilo pa prilastek. Tako razmerje imamo pri vseh štirih (glavnih) stavčnih členih: *V č e r a j j e J a n e z s r e č a l b r a t r a n c a* → *V č e r a j z j u t r a j j e* naš Janez *presenečen srečal bratranca iz Celja*. Torej prilastek ne pojasnjuje le samostalnika, ampak odnosnico, ki je lahko samostalnik (sam. zaimek), glagol ali prislov. Poleg pridevniških in samostalniških (in stavčnih) prilastkov pa poznamo tudi prislovne (*človek tam, življenje doma* ipd.). Razmerje prilastka do odnosnice ni nikoli priredno (*»pod zeleno goro«* se ne da razviti v *pod zeleno in pod goro*), ampak le podredno. Prilastek v zvezah tipa *»pod zeleno goro«* je treba imenovati ujemalni, t. i. podredni (v tradicionalni terminologiji) pa so neujemalni.

Popolnoma neustrezno je obdelan pristavek: *»Sestavljeni prilastek imenujemo pristavek. Stoji lahko pred ustreznim samostalnikom ali za njim.«* (50) Za pristavek namreč ni nujno, da je sestavljen, za prilastek pa seveda tudi ne, da bi bil nesestavljen. Pravo definicijo pristavka smo podali že zgoraj.) Pristavek torej že po definiciji stoji zmeraj za odnosnico in ni avtomatično občnoimenska določitev lastnega imena, (Finžgar, slovenski ljudski pisatelj), ampak lahko tudi narobe (slovenski ljudski pisatelj, Finžgar), čeprav redkeje.

Ponazoritve stavčne strukture s t. i. vejami so neustrezne (prim. str. 48 in zlasti 51), neprimerno več pove shema, pri kateri si vodoravno sledita osebek in povedek, povezana s puščico od prvega k drugemu (puščica nakazuje ujemanje), nižje pa prav tako v isti vodoravni višini predmet, do katerega vodi puščica (vezava) in prislovno določilo, do katerega vodi črta (ni oblikovne odvisnosti). Podrobnejša delitev na odnosnico in prilastke se da vnesti s pokončno delitvijo mesta za te štiri (glavne) stavčne člene. Že zadnjič sem omenil še metodo podčrtovanja: jedro stavčnega člena samo ena tipična črta, prilastek še pike spodaj. (Mimogrede: v zvezah tipa *Franc Finžgar* je odnosnica *Franc*, prilastek *Finžgar*, kot je že pred leti dokazal F. Jesenovec).

Na str. 67—69 se govori o zloženem stavku in odvisnem govoru. Pri definiciji zloženega st. ni treba stavka *»kolikor povedkov, toliko stavkov«*, ker ni oportuno. Napačna je trditev, da je priredje *»zveza dveh ali več glavnih stavkov«* (68); prav je *»enakovrednih stavkov«*, saj je *»glavni stavek«* vendar neodvisni stavek v razmerju do odvisnega, priredno zloženi pa niso samo neodvisni, ampak tudi odvisni stavki (*Rekel je, da pride in prinese kruha*). S priredjem imamo opraviti tudi v zvezah tipa *oče in mati*, le da je to priredje nestavčno. Predlog za novo formulacijo: Priredje je zveza dveh ali več enakovrednih delov sporočila, stavkov ali njih delov. Podredje je zveza glavnega stavka in enega ali več odvisnikov. (Tam, kjer se govori o vejici v podredju, se uporablja izraz nadredni stavek, ni pa razloženo, kaj je /namreč »stavek, od katerega je odvisen kak drug stavek«/).

Tujke

Pred oblikoslovjem je na kratko govor o tujkah (75). Ni prav, če se zanje reče, *»To niso slovenske besede«*. Gotovo so del slovenskega besednega zaklada, saj

si slovenskega jezika brez izrazov, kot so *električen, aparat, bojler, temperaturo, motor, parket* itd., ne moremo predstavljati. Poleg tega ni prav, da so v ponazorovalnem gradivu navedene samo neslovanske tujke. Verjetno je, da tudi definicija tujk samo glede na to, da smo jih »s predmetom vred dobili iz tujine«, ni zadostna, in bi se bilo treba potruditi za boljšo.

Oblikoslovje

Preostali del SSsj 5 (70 str.) je izpolnjen z oblikoslovjem vseh besednih vrst razen predloga. Ker so samostalniki, pridevnik, zaimek, števniki in glagoli bili deloma obdelani že v Ssj 4, se tu omejujem samo na obravnavo takih stvari, ki jih v prvem delu ocene še nisem obravnaval.

Sklanjatve niso dobro poimenovane, namreč: I. samostalniki z obrazilom *-a*, II. sam. ž. sp. brez obrazila, III. sam. m. sp. brez obrazila, IV. sam. z obrazili *-o*, ali *-e*. — Dejansko gredo v I. sklanjatev sam. z rodilniško končnico *-e*, v II. s končnico *-i*, v III. sam. m. spola z rod. končnico *-a* (ali *-u*, izjema *dne*), v IV. pa sam. sr. spola. Utemeljitev: v I. sklanjatev gredo vendar tudi samostalniki tipa *Nike, Klio, Juno, Tetis* ipd. Prav je, da sta v to sklanjatev uvrščeni tudi besedi *mati* in *hči* (rod. edn. *matere, hčere*), treba pa bi bilo sem uvrstiti še tip *bukev* (86), ker ima prav tako rod. končnico *-e*, v dvojini in množini pa gre po t. i. *a*-sklanjativu. — V drugo sklanjatev ne gredo vsi samostalniki brez končnice (prim. *Tetis, Juno, mati, hči*, pa še *Karmen* ipd.), še manj pa je tretja v imenovalniku edn. zmeraj brez končnice, ko imamo vendar tudi *sluga, kino, finale, ciklus, Demostenes* ipd. V III. skl. gredo, skratka, vsi samostalniki moškega spola (vendar se tisti s končnico *-a* v imen. ed. lahko sklanjajo tudi po I.), v IV. pa srednjega, ker imajo končnico *-o*, ali *-e* tudi samostalniki moškega in ženskega spola, nekateri sam. srednjega spola pa nimajo končnice *-o* ali *-e* (*tele, vreme, oko*). — Množinske samostalnike spet lahko določimo po rod. množine: v I. skl. je končnica *-ø* ali *-á* (izjema *besedi*), v II. *-i*, v III. *-ov* (redko *-ø*), v IV. *-ø* (im. na *-a*, v I. pa *-e*): *vile, jasli, gostosevci, vrata*.

Za posamezne sklanjatve je sedaj preveč sklanjatvenih vzorcev: I — *lípa, gôra, stezà, gospá, máti* (v ed.); II — *nít, kóst, žalítev*; III — *râk, móst, móž, stebèr, dèž* (v ed.); IV — *léto, poljé*. Vseh vzorcev je 13 v vseh številih + 2 v ed., kar da pomnoženo z 18 skloni 234 (+ 12) pomnitvenih enot (= sklonskih oblik). Tako zapletena naša sklanjatev samostalnikov vendar ni.

Predlagam ločitev oblikoslovnih tipov od naglasnih. Oblikoslovne tipe imamo 4 glavne;

I	<i>lip-a</i>	<i>-e</i>	<i>-i</i>	<i>-o</i>	<i>-i</i>	<i>-o</i> ;	<i>-e</i>	<i>-ø</i>	<i>-am</i>	<i>-e</i>	<i>-ah</i>	<i>-ami</i> ;	<i>-i</i>	<i>-mn</i>	<i>-ama</i>
II	<i>perut-ø</i>	<i>-i</i>	<i>-i</i>	<i>-ø</i>	<i>-i</i>	<i>-jo</i> ;	<i>-i</i>	<i>-i</i>	<i>-im</i>	<i>-i</i>	<i>-ih</i>	<i>-mi</i> ;	<i>-i</i>	<i>-mn</i>	<i>-(i)ma</i>
III	<i>korak-ø</i>	<i>-a</i>	<i>-u</i>	<i>-ø</i>	<i>-u</i>	<i>-om</i> ;	<i>-i</i>	<i>-ov</i>	<i>-om</i>	<i>-e</i>	<i>-ih</i>	<i>-i</i> ;	<i>-a</i>	<i>-mn</i>	<i>-oma</i>
IV	<i>mest-o</i>	<i>-a</i>	<i>-u</i>	<i>-o</i>	<i>-u</i>	<i>-om</i> ;	<i>-a</i>	<i>-ø</i>	<i>-om</i>	<i>-a</i>	<i>-ih</i>	<i>-i</i> ;	<i>-i</i>	<i>-mn</i>	<i>-oma</i>

Vse drugo pa spada v opombe:

I. s k l . : *-á* v rod. mn. in dv., *-é* v im./tož. dv.; tip *žalitev* (im./tož., *-øv*, or. *-ijo*); *mati* in *hči* (im. na *-i*, tož. *mater*, or. *-jo*); *gospá*; vrinjeni samoglasnik v rod. mn./dv. (*dekel, ovác (lučic)*).

II. s k l. : namesto končnic *-im -ih -(i)ma* končnice *-em -eh -ema*; namesto končnic *-jo, -mi -(i)ma* (zadnji tip sedaj sploh ni obravnavan) končnice *-ijo, -imi, -ima*.

III. s k l. : posebnosti v im. ed. (*sinko, finale . . .*); podaljševanje osnove z *j, t* (*gospodarja, očeta . . .*, izjemoma: *dežja*); izpadanje polglasnika (*robec — robca*); *-u* v ord. ed. (*sinu*), izjema *dne*; *-e-* namesto *-o-* v končnici za *c j č ž š* (*dž*, če mislimo na govorjeni jezik); dolga množina (*mostovi*); im. mn. na *-je* (*fantje*); posebna sklanjatev samostalnikov na naglašeni *-jé* v im. mn.; *-éh* namesto *-ih* ali *-óvih* v posameznih primerih (*grobéh, mostéh*).

IV. s k l. : *-e -em -ema* namesto *-o -om -oma* v končnici; vrivanje samogl. v rod. mn. (*naselij*); samost. tipa *teleta, vremena, telesa*; posebnosti (tla, dno).

Besede za oblikoslovne vzorce v Ssj 5 niso zmeraj posrečeno izbrane: slabo je *nit* (premena kvantitete) in enako *rák* (poleg tega še *živo*), *kóst* (daj./mest. ed. premena kvalitete; isto pri *móst*), *poljé* (ki v nevtralnem govoru sploh ni v rabi); predlagal bi *perut* ali *pošast, korak, stvar, srce*. — Posameznosti: *na zémľjo, na góre*: *é* in *ô* se ne zožita v *é* in *ó* (84), ampak sta lahko tudi ozka; v *ovac* ali *lučic* vrinjeni samogl. ni zaradi lažje izgovorljivosti (84); niso predvidene posebnosti v sklanjatvi besed tipa *basen* (glej vajo 3 a, str. 86); *mostá* je manj navadno kot *mostóva*, in *mostéh* manj kot *mostóvih* (91). Napačno je »Samostalnike s premičnim poudarkom po zgledu *polje* lahko sklanjamo po zgledu *leto*« (93): saj že *síce* zveni narečno, *zláto, srébro, górze* ipd. pa je sploh nemogoče; *morij* ni enako *naselij* (93), ker imamo tudi *polj*. Sam. tipa *vremena, ojesa, teleta* se pri sklanjanju podaljšujejo z *n s t*, ne z *en es et* (93); *uho, jetra, pluča, usta, vrata, pleča, rebra* imajo čisto navadno sklanjatev (93), opozoriti je treba samo na to, da so *srednjega spola*, ne ženskega, kot so pogosto v pogovornem jeziku in narečjih.

N a g l a s je treba tako kot pri pridevniki in glagolih obravnavati posebej, kolikor ni tak kot v glavnem sklanjatvenem tipu. Posebnosti so torej v I. skl. *gôra* in *stezà* v edn. (v množini sta enaki), v II. skl. *stvář*, v III. *móst, móż, stebèr* v ed., za množino in dvojino pa bi se samo povedalo, da je pri *móst*, zmeraj na *-ov-*, pri *móż* in *stebèr* pa zmeraj na končnici (pri *stebër* v daj./or. dv. na polglasniku). V IV. skl. je posebnost le *srcé* (v ed.). — Zlasti v III. in IV. skl. ne bi smeli pozabiti na tip *člôvek človéka, tèle teléta*. Naglasne tipe zaradi tega kaže preimenoovati: I — nepremični na osnovi, II — premični na osnovi, III — končniški, IV — mešani (prejšnji premični, tj. *gôra -é, móż -á* ipd.). — Pri konč. nagl. tipu (*stezà, stebèr*) ni povedano, da je neobvezen, če je le osnova zložna.

Pridevnik. V njegovi definiciji ni dobro rečeno, da so to »besede, ki določujejo samostalniku kakovost . . .« (98); prav je: povedo, kakšno, čigavo, katere vrste je kaj« (prim. *ti si siten, prazen nič, truden je legel spat* ipd.). Pridevnika ne rabimo samo kot prilastek (truden je legel spat), ampak tudi kot jedro st. člena (*dežurni je pri bolnem, na tihem se je govorilo*). Določno in nedol. obliko ločimo izjemoma tudi ne samo v im./tož. ed. m. sp. (prim. *vélikega, male*), seveda pa tudi nimajo vsi pridevniki obeh oblik (99). Med prid. s samo dol. obliko je treba šteti tudi tiste na *-ši* (*mlajši, čistejši*) (100). Vprašanje je, ali ne bodo otroci pisali in govorili vedno tudi *tuj* ipd. (prid. na *-ji*, 100). Na *-ji* so skupaj s primerniki tisti, ki imajo pred *-ji* še kak soglasnik (*vražji, jelenji*). — Nepotrebna je pripomba, da tudi pri pridevniku velja kategorija tož./im. oz. tož./rod. (100),

ker se to razume po ujemanju. — Namesto končnice *-o* imajo *-e* ne le prid. z osnovo na *-j* ali *-č* (100), ampak vsaj še na *-š* (*lepše*), v prislovih iz deležnika pa tudi na *-ž* (*strože*).

Pohvaliti moramo avtorico, da je pri prid. podala en sam sklanjatveni tip (101), izbrana beseda (*mład*) pa ni najprimernejša zaradi možnega dvojnega naglaševanja. V dvoj. in množini je treba razen imenovalnika in tož. pisati sklone le enkrat. Manjkajo pripombe o neobstojnem *e* ali *a*. Naglas sploh ni obravnavan.

Pri stopnjevanju (106 sl.) je treba postaviti na prvo mesto obrazilo *-ejši*, primere na *-ši* in *-ji* pa podati prebrane v dveh skupinah. Izraz »neopisan primerik« (106) je neprimeren: ene primernike delamo s priponskimi obrazili, druge s prislovom *bolj*. — Pridevniki poznajo še kategorije prehodnosti (109): **sit vsega dobrega**.

Zaimki niso »besede, ki jih rabimo namesto imen« (109), ampak namesto samostalnikov, pridevnikov (prislovov) in celih stavkov, zaimki *jaz -ti* (*mi — vi, midva — vidva*) pa namesto govorečega oz. ogovorjenega. Kaj pomeni, da »pri vsakem razgovoru ali dejanju ločimo tri osebe« (109), ne vem; *dežuje* jih npr. nima, če je mišljeno to.

V preglednici sklonskih oblik osebnih zaimkov (110) manjkajo oblike za 1. in 2. os. dvojine in množine, navedene naslonske oblike pa ne bi smele biti akcentirane. Izraz »krajše oblike osebnega zaimka« (11) je zanje nesmiseln. Spola ne ločimo le pri večini oblik za 3. os. osebnih zaimkov (111), ampak razen pri *jaz* in *ti* zmeraj; 3. os. ed. pa je posebnost v tem, da loči ž. spol od sred. in m. ne le v imenovalniku, ampak v vseh sklonih. — Zdi se, da bi bilo pametno poleg naglašeni in naslonskih oblik os. zaimkov podati v preglednici še t. i. navezke, ki se rabijo ob enozložnih predlogih s tož.:

Ednina	Dvojina	Množina
1. os. <i>-me</i>		
2. os. <i>-te</i>		
3. os. <i>-nj -njo -nj</i>	<i>-nju</i>	<i>-nje</i>

Preglednica na str. 125 namreč ni pregledna. Oblika *-nje* za sr. spol ed. je neživa.

Za povratni osebni (ne povratno osebni) zaimek (116) bi bilo bolje reči, da ga uporabljamo takrat, ko je predmet (prisl. dol.) ista stvar ipd. kot osebek. Etimologiziranje o povračanju je bolje izpustiti. Os. povr. zaimek bi bilo bolje imenovati »splošni osebni zaimek«. — Pri dvojicah tipa *menój/máno* je treba povedati, da so druge oblike bolj v rabi. — Od samostalniških zaimkov so obdelani še vprašalni (*kdo, kaj* — 123 sl.). Pri njih ne ločimo samo sklon, ampak tudi osebo in število (3. os., ednina). — Še nekaj posameznosti: *isti* ni kazalni zaimek (118, točka 1 in 5), *toliko* pa je zaimenski prislov (*toliko zemlje ima*); *noben* (125) je zaimek, ne števnik, prav tako *oba*.

Pri glavnih števnikih je treba bolje obdelati njihovo nesklonljivost (126 sl.). Ne sklanjamo jih tedaj, ko je pred njimi izpuščen izraz »število« ali »številk« (kako naj šolar ve, kdaj »imajo vlogo imena ali značke«? — 127); *sto* in

tisoč nista enako nesklonljiva (127). — V zvezi *pet otrok* je prilastek *pet, otrok* pa njegova odnosnica, ne narobe.

Glagol je v Ssj 5 (134) definiran slabše kot v Ssj 4. Slovenski glagol nam vida ne razodeva »že po svoji podobi« (135): prim. *reči — peči, sahniti — dvigniti* itd. Vid je predvsem pomenska, ne »oblikovna« kategorija (135), oblikovna le v vidskih parih. Predlog za definicijo gl. vida: pove nam, ali je dejanje v trajanju omenjeno ali ne. Ločitev med trajnimi in ponavljalnimi glagoli se ne tiče glagolskega vida; prav tako ne začetna, končna ali trenutna dovršnost. — Osebné imenujemo tiste gl. oblike, pri katerih ločimo osebo (število ni važno — 141). Glagolske končnice (ne obrazila) seveda ne kažejo vedno števila »osebkov« (141): prvič imamo v prostem stavku le en osebek, v stavkih tipa *Delavci so na volilnem sestanku* pa ne vemo, koliko je teh delavcev, v stavku tipa *dežuje* pa osebka sploh ni. Med osebne gl. oblike, tj. take, ki so same lahko povedki, pa bo pozneje treba prišteti tudi pogojniki. Nimajo vsi glagoli treh oseb (prim. *dežuje*).

Pri razlagi naklona je spet preveč etimologiziranja (»naklonjena (nagnjena) volja«). Naklone pri glagolu ločimo le tri, ne štiri (142), ker želelnik ni glagolski, ampak skladijski naklon. — Deležnike tipa *delal* je bolje kot opisne (144) imenovati kar del. na -l; ti pa so ali opisni (*je delal*) ali deležniki stanja (*usahla voda*). Opisnega del. nimajo vsi gl. (npr. *pojdem* ga nima), delamo pa ga na bolj zapleten način, kot je prikazano (144, IV. a). Ker nam je končnica pri osebnih glag. oblikah morfem za osebo in število, -em, -am, -im, -jem (149) seveda niso končnice; imenujmo jih končaje. Krajšo obliko v 3. os. mn. imajo vsi glagoli na -im in -ëm, poleg tega pa še nekateri na nenagl. -(j)em (149), zato je presplošno povedano »nekateri gl.«. Sedaj se poleg *gredo* in *vedo* piše tudi *grejo* in *vejo*, zmeraj pa poleg *dajó* tudi *dajejo* (gorenj. *dajêjo*). Oblika *je* pom. gl. ni naglašena, pač pa je zanikani sedanjik *nísem* (142 — *jè, nísem*). Zakaj naj bi otroci iskali glagole na -jêjo, ko sta tista dva narečna (150, vaja 5)? *Boa, bote* namesto *bosta, boste* pač nista knjižna (150), *bom* itd. je nagl. le ob nikalnici (*ne bóm*). Namesto izrazov sedanjik, pretekli itd. čas bi tu že kazalo uvesti enobesedne sedanjik, prihodnjik, preteklik . . ., da se s tem loči sredstvo (t. i. formem) od svojih funkcij (sedanjik npr. izraža vse čase, brezčasnost in še naklone). Predpreteklik ne izraža samo »predpreteklega dejanja« (153); dovolj bi bilo, da bi bil tu določen samo oblikovno, kot so druge oblike za čase. — V preglednici (153) je opisni del. na -l ločen od deležnika (Zakaj?), izpuščen pa je naklon.

Pri prislovu je napačno trditi, da je »vsak prislov (. . .) v stavčni razčlembi prislovno določilo« (158) (prim. *hiša tam zgoraj*, kjer je *tam zgoraj* prilastek). *Le* in *samo* (159) je izmed prislovov bolje izpustiti (ker sta členka ali veznika), tako še vzročni *tedaj* (159).

Za veznike *in, pa ter* je napačno reči, da »vežejo posamezne stavčne člene ali stavke« (165), vežejo le dele stavkov ali stavke. Tudi pred njimi lahko delamo presledek.

Pri medmetih (167) je treba poleg takih, ki »zaznamujejo občutke ali posnemajo naravne glasove«, navesti še take, ki velevalo (*na, hop* ipd.).

(Se bo končalo)

PATRIOTIZEM V MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI*

2

Naša literarna kritika ob koncu petdesetih in v začetku šestdesetih let se začena jasneje zavedati, da sama tematika NOB še ne zagotavlja umetniške kvalitete: »Dobrohotno razumevanje, naša čustvena prizadetost in iz družbene angažiranosti porajajoča prizanesljivost in navdušenost ne smejo zaustaviti našega iskanja stvarnosti in resnice« (v književnosti NOB), svari Viktor Smolej v NR leta 1962. »Stalno povzdigovanje in občudovanje literature iz NOB nam vrednote te literature vse bolj zatemnjuje in zabrisuje, posebno pri mladih pokolenjih,« nadaljuje isti pisec in se s tem dotakne zelo občutljive točke, ki zadeva predvsem generacije, ki so se narodnoosvobodilnega boja udeležile in v povojnem času čutile potrebo, da v literarni obliki ohranijo svoja doživetja prihodnjim, še zlasti mlademu rodu — ne oziraje se pri tem na lastne literarno-ustvarjalne sposobnosti in na nekatere zakonitosti, ki so posebne za mladinsko literaturo. V ospredju je bil in je tudi za nekaj časa zadoščal dober namen in dobra volja. V poznejših letih je to izhodišče pripeljalo do marsikakega nespোরazuma, v današnjih časih pa pisanje mladinskih knjig s to tematiko ne prinaša sicer literarne slave, pač pa ima prizvok aktualnosti in uspeha. Nekateri ambiciozni sodobni mladinski pisatelji skušajo svojo ustvarjalno slabokrvnost na eni strani prikriti s tem, da se poskušajo v knjižnih vrstah, ki so se uveljavile na področju mladinske literature in v temah, ki so na tem področju aktualne; med njimi so tematika NOB in ideje, ki naj jih ta tematika posreduje, še vedno v ospredju. S tem si pisatelji širijo opus svojih del do spoštljive številčnosti, kar daje že samo na sebi misliti, da ti teksti niso nastali iz piščeve notranje intimno-izpovedne nuje. »Piscem je literarna vzpodbuda lastna udeležba v NOB ali pomembnost zgodovinskih dogodkov v tem času in je zato tudi vir snovi, medtem ko miselne prvine, ki to snov presegajo ali naknadno osmišljujejo, prvotno osnovo-podobo mukoma in neavtentično, modno oživljajo,« ugotavlja literarna zgodovina 1945—1965.

Mladinska literatura s tematiko iz NOB kot nosilka vrednot in domoljubnih idej se je v naši literaturi izoblikovala kot tematsko zaokrožen ciklus, ki pa ne vsebuje tendenc po uveljavljanju novih stilnih prvin, skratka, ne išče sprememb v načinih in sredstvih izražanja, temveč pomeni nadaljevanje smeri in zvrsti, ki so se izoblikovale v prejšnjih obdobjih našega literarnega razvoja. Opira se na takomenovani stil novega realizma ter se zateka k ustaljenim, za mladinsko literaturo že iz prejšnjih obdobjih značilnim književnim vrstam.

Od teh sta v ospredju pravljica in realistična povest, v katerih je zgodovinsko oziroma spominsko gradivo podano na način pustolovskih zgodb, zelo uveljavljene književne vrste v mladinski književnosti. V njih se ponovno srečujemo z

* Čeprav je bil članek v Naših razgledih (26. marca 1971) brez vednosti uredništva JIS že v celoti natisnjen, ga tu zaradi nekaterih bralcev vseeno objavljamo do konca. — Uredništvo.

vprašanjem, ki smo ga v teh razmišljanjih že zabeležili: v kakšnem ravnotežju je pustolovščina, katere junaki so praviloma otroci, bralčevi vrstniki — drugače kot pri zgodnejših zgodovinskih povestih, v katerih so glavni junaki sicer mladi ljudje, vendar ne več otroci (Scott, Sienkiewicz, Finžgar) — z zgodovinsko, spominsko snovjo? V veliki večini besedil je ravnotežje porušeno na škodo zgodovinskega in spominskega gradiva kot posrednika patriotičnih idej. V ospredju sta akcija in hotenje, da naj ostane glavni junak — otrok kot nosilec te akcije psihološko prepričljiv; gibalna sila akcije pa nudi pustolovski vrsti zelo ustaljen kompozicijski prijem — slučaj. Napetost zgodbe je stopnjevana z usmeritvijo akcije na nasprotnika, ki daje junaku možnosti, da se izkaže v neštetih dražjih in živce cefrajočih nevarnostih; psihološki argument, da glavni junak to bitko sprejme, je motiviran z junakovim sovražnim razpoloženjem do nasprotnika, ki je v teh tekstih predstavljen kot predstavnik posebnega naroda. Tako se spet znajdemo pred vprašanjem; ali je takšen prikaz NOB pravilen, smiseln za mlade generacije? Ali premočno poudarjanje slučajnosti v mladem bralcu ne zatira zavesti, da je bila NOB široka, idejno domišljena in organizirana akcija, ne pa zgolj vrsta bolj ali manj naključnih dogodkov? Ali ne vcepljamo s tem, ko motiviramo junaštva glavnega junaka s sovraštvom do nasprotnika-predstavnik določene nacije, mladim rodovom revanšistično miselnost, ki ne privede k miru in pomiritvam med narodi (zadnji politični godoki v zamejstvu so priče tega)? Ali ni osnova socialističnega patriotizma humanizem, ki vodi k strpnim odnosom do drugih narodov?

»V šoli sem dobila čudno podobo o vojni,« pravi 16-letna Nataša (Beseda mladih, Borec 1964/2), »sovražnik še vedno ni bil človek, pač pa oduren Nемеc in strahopeten Italijan . . . Ko bi mi takrat kdo rekel, da imajo tudi sovražniki doma družine in otroka, mu ne bi verjela.« Ali: »V osnovni šoli sem imela tovarišico učiteljico, ki nam je večkrat pripovedovala o svojih doživljajih med vojno. Bilo me je le strah. Spominjam se, da sem se po takih pogovorih ponoči zbujala in jokala . . .«

Ali ni škoda patriotično literaturo o NOB posredovati mladim preko duševnega šoka? To spominja bolj ali manj na metode katoliške cerkve, ki se je posluževala šokantnih in sentimentalno pretresljivih zgodb iz življenja mučencev, da bi si pridobila mlade vernike.

In končno, sleherna nacionalna nestrpnost vodi k prihodnjim vojnám. Edino sprejemljivo v mladinski literaturi je sovraštvo do slabega, zla in krivic, zla, ki ga prinaša vojna, ne pa posamezni ljudje ali narodi. Knjiga o vojni, ki ne prinaša sovraštva do človeka, marveč odpor do vojne in vsega, kar jo spremlja, je v mednarodnem merilu znana in priznana: Archer Pinkhoff — »Zvezdini otroci«; iz našega opusa novejših del z vojno tematiko pa F. Forstneriča: »Srakač«.

S »Srakačem« prihaja na površje neka posebna razsežnost, ki je bila doslej v naši mladinski književnosti s tematiko NOB skorajda popolnoma odsotna, razsežnost, ki šele daje literarnemu delu pečat mladinske literature. Doživljanje in umetniško oživljanje življenja ter dogodkov skozi prizmo lastnega osebnega otroštva je hkrati tudi izpoved, resnica o tem otroštvu.

Leta 1964 smo v analizi z naslovom »Mladinska literatura s tematiko NOB od leta 1945—1964« postavili domnevo, da bo . . . »mladinska literatura s tematiko NOB postala prepričljiva takrat, ko bo izhajala iz resničnih doživetij otroštva ob prisotnosti resničnih kreativnih sposobnosti . . .« Ni torej dovolj biti udeleženec NOB in pisatelj, ki približuje NOB otroku s tem, da dogodke in ideje tega časa poenostavlja (in s tem vulgarizira) ter jih po tej poti poskuša približati otroku. Takšna pot je sicer najenostavnejša in najbližja, pa redkokdaj pripelje do umetniške zrelosti in prepričljivosti, njena misel je kratkotrajna, z zgodovinskimi in družbenimi spremembami, ki jih oblikujejo nove generacije, se praviloma izmaliči. — Bolj velja biti pisatelj, ki je sposoben, ozreti se na pretekle dogodke skozi prizmo otroškega sveta in skozenj vdihniti življenje ideji patriotizma. Za ustvarjalca je to naporna pot in nedvomno imajo izhodišče tisti, ki se temu ambientu bližajo skozi doživetja lastnega otroštva.

Kajti otrok nas s svojimi predstavami o miru, domovini, svobodi in sreči prese- neča na vsakem koraku. Mladinska literatura oz. mladinski pisatelji so dolžni iskati stikov s temi predstavami.

O svobodi:

»Meni je takrat svoboda, ko se na travniku lovimo; svoboda je to, ker so parti- zani premagali fašiste; svoboda je, če imamo športni dan ali kak prost dan; svo- boda je, kadar se učiš celo popoldne in če te očka pusti ven na dvorišče in rečeš, da si prišel na svobodo . . . itd.« (Mladina 1970/46/47).

O sreči:

Sreča je, če si na svobodi; srečen sem, da ni več vojne in da je mir; sreča je, če zadeneš na jugoslovansko loterijo.«

Ali? »Kaj so nebesa? Tam rastejo jabolka, hruške, češnje . . . Aha, torej so nebesa kompot?« (K. Čukovskij: Ot dveh do pjati.)

Menim, da je vsaka od teh izjav vredna seminarske naloge za psihologa.

Ker se v obdobju po letu 1945 patriotične ideje izražajo predvsem v povezavi z zgodovinskimi dogajanjem, je vsekakor pomembno vprašanje, kdaj se razvije pri bralcu — otroku občutek za zgodovino. Opažanja in raziskave so pokazale, da je ta občutek za zgodovino v ospredju šele po desetem letu starosti in to je hkrati obdobje, ko daje bralec v svojem literarnem zanimanju prednost pustolovščini; ne sme nas torej presenečati, da so se mladinski pisatelji v posredovanju zgo- dovinskega gradiva tako zelo oprijeli pripovednega načina pustolovskih zgodb. Toda vedno še ostaja vprašanje — kako? Tudi zgodovinska pustolovska zgodba je lahko umetniško prepričljiva ali pa ne.

V našem gradivu (O mlad. lit. s tematiko NOB 1945—1964) smo si zastavili tudi vprašanje: Kdaj začeti otroka na področju literature seznanjati z NOB? — Ali je bolje, da otroku nudimo črno-beli kliše te tematike preko pravljicnih zgodb, ki bi jih rešila samo velika umetniška potencia, ali raje počakati do tiste starostne dobe, ko bo otrok zrel za bolj zamotano, a zato objektivneje podano tematiko?

Literarni teksti, ki interpretirajo mlajšemu otroku to tematiko, uporabljajo zakonitosti pravljice kot književne vrste; zgodovinsko-realistični element je tej vrsti sam po sebi tuj, saj se je zakonitost te vrste izoblikovala v zgodovinsko povsem drugem času, ob drugačnih duhovnih pogojih. Ali pa se na tem področju ustvarjalci poslužujejo prvin in otroškega fantazijskega sveta, preko katerega skušajo izraziti vrednote NOB. Tudi tu pisatelji ostajajo na pol poti. Zbirka črtic L. Suhadolčana »Punčka« je taka, na pol prehojena pot. Smejoči pajac, ki obvisi na žični ograji taborišča, zmaličen medvedek pod gosenicami tankov, razcefrana punčka, s katero se žogajo nemški vojaki, grede v smeri šoka. Tu prvine otroškega fantazijskega sveta niso prisotne kot interpretatorji tega sveta, marveč so najobčutljivejše sredstvo, preko katerega želi pisatelj sprožiti v otroku odpor do sovražnika. Tako pojmovani in sproženi efekti pripeljejo do šoka; te vrste terapija, ki naj otroka temeljito »ozdravi« vsakršnega nesporazuma v njegovem odnosu do sovražnika, ni književnosti in tudi otroški književnosti adekvatno izrazno sredstvo. Zato izpoved Nataše (v reviji Borec 1964/2): »Bilo me je strah, po takih zgodbah sem se ponoči zbudila in jokala...«

Simbolni pomen, ki ga ti teksti v sebi nosijo, bi lahko zazvenel v svetu literature za odrasle — vendar kot že rečeno, pisatelj je ostal na pol poti, ker je s temi črticami želel priti v svet mladinske in še posebej otroške literature. Ob takih besedilih se tudi sprašujemo, ali izhaja avtor iz resničnih dogodkov, ki so jih otroci vojne doživljali, otroci, ki so zavoljo takih dogodkov pretrpeli okrutne duševne pretrese? Ali je edina pot, da ohranjamo odpor do vojne, pot šoka, ki ga smemo ali ne smemo prihraniti sedanjim generacijam? Čeprav je bil nekoč resnica? Zgodovinska resnica, resnica individualnega doživetja, umetniško izpovedana resnica — to so problemi, s katerimi se je literarna teorija že ukvarjala prav ob nesporazumih, ki so nastajali na področju literature s tematiko NOB. Nikoli niso mogla literarno-teoretična razglabljanja dati zadovoljivih odgovorov na ta vprašanja; odgovor daje lahko samo resničen umetniški tekst, tudi na področju mladinske literature. Prav pa je, da smo občutljivi, da vsa ta vprašanja zaznavamo, jih obravnavamo, iščemo odgovore in se tudi razburjamo.

Moja razmišljanja bodo dosegla svoj namen, če bodo spodbudila k nadaljnjemu obravnavanju in iskanju odgovorov.

Zapiski, ocene in poročila

PRAKTIČNA POLJSKA STILISTIKA

Za obširno *Poljsko stilistiko* iz leta 1959 — o njej smo poročali tudi v našem časopisu¹ — je na Poljskem izšla pred nedavnim nova knjiga s tega področja, ki ima naslov *Praktična stilistika*.²

Prvo od teh dveh knjig je kot pionirsko delo poljska kritika ocenila pohvalno, zlasti še zato, ker sta morala avtorja sama zbrati vse jezikovno gradivo, saj jima niso

bile na voljo nikakršne poprejšnje monografije ali vsaj opisi konkretnega stila. Knjiga pa je naletela tudi na ostro kritiko, predvsem glede teoretskih izhodišč, ki da so tradicionalna, da zaostajajo za novodobnim pojmovanjem stilistike, kakršno so

¹ JIS VII, 1961/2, št. 6, 7.

² Anna Wierzbicka, Piotr Wierzbicki, *Praktyczna stylistyka*. Warszawa 1968, 1969².

razvile pomembne šole na zahodu in na vzhodu: nemška z L. Spitzerjem, ženevska s Ch. Ballyjem, ruska z V. V. Vinogradovom in strukturalistična.

Praktična stilistika ni vzbudila takih očitkov, nasprotno — poljske ocene poudarjajo novatorstvo te knjige, njen nevsakdanji jezikoslovni nazor, ki da je nov ne samo za srednješolsko, temveč tudi za visokošolsko polonistiko. V čem je ta novost?

Pisca označujeta v uvodu svoje delo za poizkus pokazati problematiko jezikovne spretnosti v sporočilih praktičnega značaja, kot so: pogovor, govor, diskusija, pismo, članek, znanstvena informacija. Ne gre torej za obravnavo tistih jezikovnih sredstev, ki sestavljajo posebnost leposlovnega dela, temveč za uporabno funkcijo knjižnega jezika (govorjenega in pisanege), gre za spretno izražanje, za pravo besedo na pravem mestu. Pri pisanju te knjige se nista mogla opreti na domača dela te vrste, ker je zadnja poljska praktična stilistika izšla pred pol stoletja in je bila že takrat zelo zastarela, pač pa sta, kot sama pravita, sprejela nekaj iz antične retorike, nekaj misli iz bogate tuje (francoške, angleške in ameriške) literature te vrste, nekaj gradiva so jima dale izkušnje pri pouku, precejšen del pa sta samostojno obdelala.

V okviru uvodnega poglavja sledi funkcionalna razčlenitev jezika, ki zajema pojme: domači govor (»prvi človekov jezik«), knjižni jezik (»drugi človekov jezik«), stil, norma, napaka, purizem, pravilnost, primernost, spretnost. Stil je označen kot sistem jezikovnih sredstev, ki jih med sinonimi — med starejšimi in novejšimi oblikami — izbiramo za določeno funkcijo, stilistična norma pa kot intuitivno jezikovno znanje, ki nam narekuje, katere izraze naj izberemo, kot kompleks izkušenj, ki nam določajo izbiro, ne pa kompleks pravil brez izjeme. Za pisani jezik je drugačna norma kot za govorni — naš jezikovni čut moti vnašanje pisanege jezika v govorni, obratno pa ne: jezik napreduje in se razvija v govorni obliki. S prodorom teh oblik v dialoge v 19. stoletju in v pripovedništvo v 20. stoletju se je knjižni jezik poživil in izpopolnil. Ne samo poezija, temveč tudi vsakdanji jezik ustvarja nove zveze, nove metafore, ki namerno ne upoštevajo norme. Nenamerno odstopanje od norme pa je napaka. Veliko zanimanje širokih krogov poljskih izobražencev za jezikovno pravilnost izvira iz bojzani, da je poljski jezik ogrožen, da preži nanj nevarnost tuje navlake, narečnih in žargonskih oblik ter bar-

barizmov. Ta skrb je deloma ostanek preteklosti, ko je bil v nevarnosti ne samo obstoj poljskega naroda, temveč tudi njegov jezik, deloma pa jo poraja položaj poljskega knjižnega jezika po drugi svetovni vojni, ko je v prejšnjo maloštevilno, izbrano plast izobražencev prešlo na stotisoče ljudi z narečnimi in žargonskimi relikti. Na tako razširjeni družbeni podlagi nastaja res kakšna jezikovna mešanica, ki pa je osnova za prihodnjo zgodovinsko etapo knjižne poljščine. Skrb za »čist« jezik spremlja purizem — netoleranca nasproti stvarnemu družbenemu položaju jezika. Puristi obsojajo posamezne besede same po sebi, ne glede na rabo, ne zavedajo se relativnosti in zgodovinske omejenosti jezikovnih prepovedi. Zanimanje za jezikovno pravilnost se ponavadi omejuje na iskanje napak, zanemarja pa pozitivno stran, to je spretnost v izražanju, pri kateri je treba upoštevati ves kompleks jezikovnih sredstev. Pri oblikovanju sporočila je važno, kako besede razvrščamo, kdaj uporabljamo nominalne konstrukcije, kako dosežemo zgoščenost itd. Spretnosti v izražanju se ni mogoče naučiti, treba si jo je pridobiti z vaj.

Temu uvodu z načelnimi vprašanji, o kakršnih razpravljamo tudi pri nas, sledi devet poglavij praktične stilistike — med njimi so tri posebno nova in zanimiva. Prvo, naslovljeno *Preciznost — nepreciznost* govori o možnostih in mejah pri izbiranju *leksikalnih* sredstev, ki naj z njimi natančno izrazimo določeno vsebino v določenih okoliščinah. Pomenski obseg dveh besed oziroma besednih zvez se ali pokriva (npr. hitro — urno) ali križa (npr. kozarec — vrček), lahko je en pomen obsežen v drugem (npr. ženska — starka), ali pa nimata besedi nič skupnega. V jeziku so popolni sinonimi, vendar imata včasih dve besedi sicer isti pomen, a različno ekspresivno vsebino (npr. moški — dedec). Lahko pa je tudi ekspresivna vsebina ista, različna pa evokativna vrednost (npr. avto — voz): ko slišimo določeni sinonim, nam to »evocira«, priključuje v zavest predstavo, kateri družbeni plasti pripada tisti, ki ga uporablja (besedo »voz« predvsem lastniki avtomobilov in šoferji — vsaj na Poljskem!).

V jeziku so besede z enakim pomenom, vendar ima vsaka svojo strogo določeno rabo (npr. voditelj — šef — direktor — načelnik — komandant). Tu ne odloča pomen (ker je isti) niti ekspresivni element (saj je enak), temveč navada, tradicija. Takšno besedno izobilje — redundanca — je ko-

ristno, ker odpravlja nesporazume, poleg tega pa dvojnice poživljavajo sporočilo.

Že stari Grki so spoznali, da vsebina vsakega stavka obsega dva elementa: neko osebo, reč ali dejanje, o katerem hočemo kaj sporočiti (logični subjekt), in neko značilnost, ki jo pripisujemo temu subjektu (logični predikat). Če je beseda v stavku logični subjekt, jo lahko v nadaljnjem nadomestimo z drugo, po pomenu splošnejšo besedo, s katero je mogoče identificirati tisto osebo, stvar itd.

Npr.: *To je javor. To drevo je košato.*

Če pa je beseda logični predikat, je ni mogoče nadomestiti s splošnejšo, če vsebina te splošnejše besede ni bogatejša od vsebine logičnega subjekta. Nesmiselno je reči: *Ta javor je drevo.*

Splošnejšo besedo pa uporabimo, kadar posebne lastnosti niso za nas bistvene. Npr.: *Kupila sem sadje* (namesto: jabolka, pomaranče itd.)

Če nadomestimo posebno besedo s splošnejšo v stavku, ki izraža kakšno možno ali neresnično stanje, se pravilen smisel spremeni v napačnega. Smiselno je reči, ko gledamo lipo: *To ni javor*. Napačno: *To ni drevo.*

Enako pomembna kot natančnost v besedah je natančnost v stavkih, zato jih pogosto popravljamo. Npr.: kratki odgovor: »Ne vem« spremenimo v novo, preciznejšo in hkrati previdnejšo formulacijo: »V tem trenutku ne znam odgovoriti na to vprašanje.« Ali: »Jutri bo film na televiziji.« Nova verzija: »Jutri bo gotovo (brez dvoma) film na televiziji« daje trditvi oseben značaj, ni torej gotovo, da bo na televiziji res film. Sestavni del jezikovne spretnosti so tudi fraze — obrabljene besede in besedne zveze, ki spretno skrivajo informativno vrednost. Tak jezik je značilen za dokumente s področja mednarodnih odnosov (izjave, intervjuji, spomenice, zaključna poročila o razgovorih), uporabljamo pa ga tudi v pogovorih, ko se skrivamo za nedoločno besedo, kadar nočemo biti stvarni (npr. neki moj znanec, soseda itd. namesto konkretnih imen).

V zaključnem delu tega poglavja je govor o razvlečenosti in zgoščenosti. Daljše sporočilo (npr. referat) ima več elementov, kot je nujno potrebno za sporočanje: ponovne formulacije problema, ponavljanje istih misli v različni obliki, vmesne in končne povzetke. Take redundance pa ni v brzojavkah, v oglasih, v enciklopedičnih sestavkih, v pravnih aktih, na področju matema-

tike, logike ipd. Za zgoščeno sporočanje je treba poznati tipične okrajšave.

Naslednje poglavje *Stavek namesto stavka* obravnava pomensko enakost stavčnih konstrukcij. Za sinonimijo dveh stavkov ni važno, iz katerih besed sta zgrajena, temveč le, kako sta zgrajena. Lahko je ohranjena popolna oblikovna simetrija, lahko pa nova varianta terja spremembo te ali one besede. Npr.:

Jablane cvetijo in hruške cvetijo. =
Jablane in hruške cvetijo.

Janez dobro plava. = *Janez je dober plavec.*

Peter krade. = *Peter je tat.*

Deležniške zveze (oba prislovna deležnika, za istodobnost in preddobnost, trpnopretekli deležnik) stavke skrajšujejo, včasih pa se z njimi dá izogniti ponavljanju oziralnega zaimka. Deležniki sodijo med sredstva poljskega pisanega jezika, v govoru zvenijo nenaravno, zlasti deležnik na — (v)ši. Posebno opozorilo velja napačni rabi prislovnih deležnikov v stavkih, ki imajo drug osebek.

Obširneje — in bolj izvorno — je obdelano razmerje med tvornim in trpnim načinom (v poljščini je namreč trpnik pogost). Na primerih je prikazano, kako nista vselej pomensko enaka stavka, sestavljena sicer iz istih besed, a je njuna glagolska vsebina izražena enkrat z aktivom, drugič s pasivom. Avtorja grajata mehanično spreminjanje tvornih stavkov v trpne, kakršno se srečuje v šolskih slovnica, ter nadrobno utemeljujejo pravilno rabo trpnika kot eno od sredstev jezikovne spretnosti.

Zelo primerno jezikovno sredstvo so tudi »skromni prilastki«, ki okrajšano izražajo glagolsko vsebino in tako nadomeščajo cele stavke.

Enako vlogo imajo nazivi za osebe (nomina personae), ki izražajo stalno nagnjenje (povečini slabo navado) ali stalno dejavnost. Npr.:

Janez ponavadi preveč je. — *Janez je požeruh.*

Jože piše pesmi. — *Jože je pesnik.*

Enkratno dejavnost je primerno izraziti s takim povednim določilom le, če vsebuje samostalnik element dovršnosti. Npr.:

Jože je napisal pesniško zbirko. — *Jože je avtor pesniške zbirke.*

Jezik dobro občuti pomenski razloček med dovršnostjo in stalnostjo. Npr. jezdec :

džokej, igralec : kvartač, tekmovalec : športnik ipd.

Pri nazivih za dejavnost (nomina actionis) so pomembni predlogi (predložne zveze), ker po le-teh sklepamo, za kateri čas in naklon gre v stavku, ki ga tak samostalniki nadomešča. Npr.:

Nisem šel na dogovorjeni sestanek, ker je prišel moj oče. — Nisem šel na dogovorjeni sestanek zaradi očetovega prihoda.

Če bo prišel moj oče, ne bom šel na dogovorjeni sestanek. V primeru očetovega prihoda ne bom šel na dogovorjeni sestanek.

Soodloča o pomenu tudi čas in aspekt osebne glagolske oblike ter aspekt glagola, iz katerega je nomen actionis izpeljan.

Poleg odvisnikov nadomeščajo taki samostalniki tudi glavne stavke, zlasti dnevni tisk jih rad uporablja, včasih tudi brez potrebe. Npr.:

Poraslo je število nezgod na cestah. — Porast števila nezgod na cestah.

V odstavku o spreminjanju premega govora v odvisni govor beremo spet netradicionalna navodila, kako je treba ohraniti subjektivni komentar govoreče osebe. Npr.:

Peter je rekel: »Žal nimam te knjige.« - Peter je z obžalovanjem rekel, da nima te knjige.

Nadaljnja poglavja Praktične stilistike govorijo o pravilnem besednem redu, o frazeologiji, o rabi vejice (namesto veznika) v priredno zloženem stavku, o izogibanju večpomenskosti, o ponavljanju besed in besednih zvez in — v zadnjem poglavju — o načinih povezovanja stavkov v tekst. Pozornost vzbuja predzadnje poglavje že zaradi naslova, ki se glasi:

Besedne operacije. Razmerje med besedami je prikazano kot v aritmetiki v obliki proporcij, vsot in razlik, na podlagi ugotovitve, da je pomen besede kombinacija določenih osnovnih pomenskih značilnosti (jezikovnih »generatorjev«, kakršen je v matematiki število 1). Npr.:

$\frac{\text{človek}}{\text{moški}} = \frac{\text{otrok}}{\text{deček}} \quad \frac{\text{ženska}}{\text{deklica}} = \frac{\text{moški}}{\text{deček}}$

Iz matematike je tudi prevzet pojem funkcije. Npr. argumentu »človek« prireja funkcija »mladič x-a« vrednost »otrok«, besedi »govoriti« prireja funkcija »nehati x« vrednost »umolkniti« ipd.

Različnim kombinacijam pomenskih elementov ustrezajo v jeziku najrazličnejše besede in besedne zveze, te kombinacije so torej vir bogate sinonimike vsakega jezika.

V posameznih razdelkih govori to poglavje v obratnih razmerjih ali konverzijah, npr. *Janez je mlajši od Petra. — Peter je starejši od Janeza.* Nadalje o vzročni zvezi, izraženi s »ker, zaradi, to povzroča, iz tega izvira« itd., pa tudi s pomensko vsebino takih glagolov, kot so: *posaditi (:sesti), položiti (:ležati), uspavati (:zaspati), ter glagolov, ki so sorodni glagolu »ustvariti« in »odpraviti«.* Npr. *zgraditi (hišo), pripraviti (kosiło), razpustiti (društvo), porušiti (hišo)* ipd.

Sledi razlaga o modalnih elementih, ki jih govoreča oseba vnaša v pripoved, če hoče izraziti trditev, dvom, domnevo; npr. *popolnoma, očitno, najbrž, menda, sploh ne, nedvomno* itd.

O zanikanju zvemo, da ga poleg nikalnega stavka izražajo razne okrajšave, npr. *plešast = nima las, gladek = nima vdolbin in vzboklin* ipd.

Na podoben način so prikazane še »besedne operacije« pri ocenjevanju, intenzivnosti in kakovosti.

V vseh poglavjih so ob razlagi posameznih problemov vaje v jezikovni primernosti ali spretnosti. Zavzemajo dobro četrtino knjige in odlično ponazarjajo ter hkrati utrjujejo teoretska razmišljanja. Kakor so le-ta morebiti v posameznostih sporna, so vaje tako skrbno in praktično sestavljene, da jih lahko s pridom uporablja vsakdo, ne glede na to, koliko pozna novejšo smeri v jezikoslovju.

Kljub temu, da ima knjiga poljuden značaj, bi bila lahko bolj zgoščena, predvsem pa bolj pregledna, saj prav za poljudnoznanstveno delo pričakujemo, da bo glede na širši krog bralcev morda nekoliko razvlečeno, a živo, nazorno razvijanje teze na koncu strnjeno v kratke, dobro vidne zaključke. K taki preglednosti bi lahko pripomogel tudi tisk, če bi bil bolj raznovrsten.

Knjigi tudi manjka seznam strokovne literature. Marsikaterega izobraženca — saj predvsem tem je Praktična stilistika kljub poljudnoznanstveni razlagi namenjena — bi gotovo zanimalo katero od tujih del te vrste, ki jih avtorja v uvodu omenjata samo na splošno, kot »na stotine knjig o jezikovni spretnosti«. Tu imata v mislih zahodne jezike, a tudi na vzhodu, pri slo-

vanskih narodih je gotovo kakšen dober priročnik te vrste. Namesto tega so samo tri kratke opombe pod črto; na strani 59 beremo: »Ko piševa tu in na drugih mestih v knjigi o logičnem osebku in povedku, se opirava do neke mere na koncepcijo velikega jezikovnega filozofa Charlesa Sandersa Peircea ter na delo poljskega lingvистa Andrzeja Bogusławskega Novum i datum (referat na seji Poljskega jezikoslovnega društva leta 1965)«. Na strani 193 sta poleg Bogusławskega omenjena »dva mlada moskovska lingvистa, Igor Melčuk in Aleksander Žolkovski«, vsi trije v zvezi s

koncepcijo semantike kot »besednih operacij«; tretja opomba je na strani 288: »Na ekspresivni značaj »spajajočih besed« je opozoril veliki filozof in jezikovni teoretik Bertrand Russell.«

Kljub tem pomanjkljivostim lahko zaključim svoje poročilo o Praktični stilistiki Anne Wierzbicke in Piotra Wierzbickega z besedami poljskega recenzenta W. Pisarka: »Zelo dobra, zelo zanimiva in zelo koristna knjiga.«

Rozka Stefan
Filozofska fakulteta Ljubljana

BROZOVIČEV STANDARDNI JEZIK*

V knjigi je zbranih pet razprav, ki so že bile objavljene v domačem in tujem revalnem tisku. Napisane so bile od l. 1964 do 1969. Razprave so urejene tematsko, ne kronološko. Prehajajo od splošne k specifični problematiki.

Najobsežnejša je prva razprava z naslovom »Slavenski standardni jezici i uspredna slavistika« (9—62). Je zelo pomembna za razumevanje avtorjevega odnosa do zapletenih in občutljivih jezikovnih problemov, ki jih obravnava v naslednjih razpravah, zlasti v zadnjih. Uvodoma razloži svoja teoretična izhodišča in utemelji izbiro termina »standardni jezik« v primerjavi z izrazi, ki so poleg omenjenega še v rabi (nem. Literatursprache, Schriftsprache, angl. literary language, franc. langue nationale, itd.). Avtor proučuje jezikovni sistem v sociološko-etničnem smislu. Ugotavlja, da se normiran in funkcionalno polivalenten standardni jezik oblikuje, ko se neka etnična oz. nacionalna skupnost vključi v mednarodno civilizacijo. Pri tem je možnih več kombinacij: 1 narod 1 standardni jezik 1 diasistem; 1 narod 1 standardni jezik 2 diasistema (npr. franc. — provansal.); 2 naroda 1 standardni jezik 1 diasistem (npr. angl.-amer., srbh., itd.). Naravna je težnja, da en narod izoblikuje en standardni jezik. V primerih, kjer en standardni jezik uporablja več narodov, nujno nastajajo variante. Pri tem se struktura jezika večinoma ne spremeni. Prav tako imajo variante isti sistem, le dopolnjen z dvojnicami. Ob tem vprašanju je zelo dobro pojasnjena razlika med variantama enega standardnega jezika in dvema standardnima jezikoma, ki sta se razvila na osnovi enega diasistema. V zadnjem primeru

imamo dva sistema norm. Nacionalno nehomogen standardni jezik obstaja samo kot sistem, praktično pa se realizira, tako v govoru kot v pisavi, samo v obliki variant. Dalje avtor navaja kriterije za klasifikacijo standardnosti, ki bi bili uporabni za katerokoli jezikovno družino. Po teh kriterijih definira in primerja posamezne slovanske jezike. Zanimiva je ugotovitev, da se slovanski standardni jeziki močno razlikujejo po tem, kako sprejemajo vplive drugih evropskih jezikov. V tem se ločita tudi obe varianti srbohrvatskega jezika.

V drugi razpravi »Tipovi dvojnih i višestrukih odnosa medu slavenskim standardnim jezicima« (63—83) avtor opozarja, da se vplivi lahko kažejo na različnih področjih (gramatične norme, pravopisne norme, terminologija, stilistika, itd.). V okviru slovanskih jezikov raziskuje vzroke, zakaj do močnejših vplivov med jeziki sploh prihaja. Jeziki, ki nimajo razvitih vseh funkcij, si morajo izposojati določeno terminologijo od jezikov, ki imajo ta področja dobro razvita. Ta ugotovitev ni nova, vendar je proučevanje vplivov med posameznimi slovanskimi jeziki še posebej zapleteno. Puristične težnje so se namreč v določenih obdobjih močno menjale (politični, nacionalni razlogi) in se je slika tako precej zbrisala. V večji ali manjši meri prihaja do takih pojavov tudi pri drugih jezikih, v slovanskih jezikih pa so posebno zanimivi.

* DALIBOR BROZOVIČ, STANDARDNI JEZIK (teorija, uspredbe, geneza, povijest, suvremena zbilja). Matica Hrvatska, Zagreb 1970.

V tretji razpravi »Vuk Stefanović Karadžić i novoštokavska folklorna koine« (85—118) avtor obravnava mesto srbohrvatskega standardnega jezika med drugimi slovanskimi jeziki in njegov nastanek. Skuša razjasniti razmere, v katerih se je oblikoval in pojasniti vzroke za izbor novoštokavskega dialektla. V tej smeri nadaljuje raziskovanje tudi v četrti in peti razpravi z naslovoma »Jezično značenje hrvatskoga narodnog preporoda« (119—125) in »O početku hrvatskoga jezičnog standarda« (127—158). V zadnji razpravi analizira nastanek hrvatskega standardnega jezika in kontinuiteto njegovega razvoja. Tej razpravi je priloženo tudi pet dialektoloških kart. Dalibor Brozović izhaja iz jasno za-

črtanih izhodišč, ki jih ob specifičnih problemih zelo logično razvija. Vendar ga to ne vodi v preveliko shematizacijo in poenostavljanje. Poleg jezikovnih faktorjev enakovredno upošteva tudi sociološke in zgodovinske momente. Rezultate svoje raziskave slovanskih jezikov na več mestih uspešno primerja z rezultati, dobljenimi za neslovanske jezike. Ta postopek govori v prid tudi nekaterim še ne zanesljivo dokazanim tezam, saj so splošni jezikovni zakoni, kot jih obravnava, le redko omejeni na ozka področja.

Zanimiv predgovor je knjigi napisal znani hrvatski lingvist Radoslav Katičić.

Varja Cvetko
Ljubljana

ODGOVORNOST PREVAJANJA IZ MADŽARŠČINE

Gotovo ni tako kričevega primera v Evropi glede razmerja med sosednimi narodi, kot je bila — in je delno še — nebrižnost Slovencev za vse, kar je madžarskega — in narobe. Nismo prevajali leposlovja, ne poznamo drug drugega zgodovine, zemlje, jezika, niti črk, da bi v časnikih ne pisali dosledno napačno imen itd. In je madžarska manjšina v Sloveniji, prekmurski del Slovencev pa je živel tisočletje z Madžari in jih del še živi (uvedli so zdaj škodljivo in napačno razlikovanje porabskih Slovencev od prekmurskih!) — in bi že to terjalo, da bi vedeli (vsaj odkar imamo univerzo), kaj so o njih pisali in še pišejo madžarski lingvisti, zgodovinarji, geografi, umetnostni zgodovinarji, etnologi itd. itn. Imamo tudi SAZU — toda ta dolžnost gre mimo naših znanstvenih ustanov, prepuščena dobri volji posameznikov — dokler še so taki, ki madžarščino obvladajo.

Zadnji čas so začeli v večji meri prevajati madžarsko pripovedništvo, tako da se vsaj na tem področju obeta bolj naravno razmerje med sosedoma. Ti prevodi pa nas tudi opominjajo, da ni vse niti na osnovni višini — in isto velja za madžarsko stran. Če se ne bi oglasil pred časom v Delu — madžarski prevajalec iz slovenščine s kritičnimi pripombami, kako Slovenec, urednik in prevajalec naših novel v madžarščino v spremeni besedi imenuje dvakrat z različnimi naslovi ista dela naših pisateljev, ne bi sam zapisal teh opomb. Zato ne, ker mi je zbirka madžarskih novel v slovenskem prevodu: *Ljubezen* (uredil Jože Hradil, Sobota 1969) prišla že tako pozno

v roke. Toda mislim, da imam nekaj pravice in dolžnosti opomniti na pomanjkljivosti, ki naj se ne bi dogajale, če nam je kaj za stvarnost in ugled doma in v tujini. Ker mlajši menijo, da smo pričeli prevajati iz madžarščine šele v zadnjih letih in ker so začetki tega prevajanja dokaj nenavadni, bo prav, da oživimo spomin na prve prevode. Naši prvi prevajalci so kajpada prevajali iz nemščine. Prvi daljši spis, preveden iz madžarščine, je Móra *Jókaija* novela *Adamante*, ki jo je poslovenil marljivi prevajalec iz slovanskih jezikov Lavoslav *Gorenjec* v Letopisu Matice Slovenske za 1871, 285—294. *Jókai* je bil tedaj glavni predstavnik madžarskega pripovedništva, zato je bil izbor ustrezen. — Drugi večji prevod istega pisatelja, novelo *Igralec, ki dobiva* je oskrbel slavist Ivan *Koštíál*, ki je znal madžarsko in je verjetno prevajal iz izvornika. Objavljala ga je tržaška *Edinost* od sept. 1922 do jan. 1923. Vmes pa je v prekmursko narečje prevedel poučni pisatelj *Janoš Kardoš* v prevodih šolskih čitank tudi nekaj pesmi *Petőlija*, *Tompa Eötvösa*, *Rádajya* in drugih. Pomemben pa je njegov prevod epske pesnitve *Jánosa Aranya Toldi*, ki je ostal v rokopisu do 1921, ko so prvi del v knjižici natisnili v Budimpešti, in 1925, ko je drugi del objavil evangeličanski Dúševni list. Čeprav ti prevodi niso bili v slovstvenem razvidu, jih je treba upoštevati, tudi preiskati, ker so dobri in nekaj svojevrstnega zavoljo narečne oblike.

Kardoševo izročilo je nadaljeval v prekmurskih evangeličanskih publikacijah (od

koder so jih ponatiskovali v prekm. listih v Ameriki) Janoš *Flisar*, ki je prevedel v narečje tudi kakega boljšega pisatelja, npr. Mikszáta. — Franc Kolenc je prevajal tako v narečje kot v knjižni jezik (1925—1930), žal docela nepomembna dela.

Nenavaden je bil izbor prvega madžarskega pripovednega dela, ki so ga pri nas objavili v knjižni obliki. To je bil *Petőfijev* »roman« *Rabljeva vrv*, ki ga povprečni madžarski izobraženec sploh ne pozna niti po naslovu. Prvi ga je prevedel Cvetko Golar v humorističnem listu *Palček* 1911. Za njim ga je poslovenil France Bevk, ki mu je dal naslov *Krvnikova vrv*, napisal spremno besedo o pisatelju v knjigi, ki jo je v Trstu 1934 izdala Goriška matica. Knjigo je ilustriral Milko Bambič.

V dvajsetih in tridesetih letih tega stoletja razen prevodov črtic dobrih madžarskih pisateljev v naših časnikih ni bilo mogoče seznaniti Slovencev tudi s kakim večjim delom. Šele tik pred začetkom vojske smo dobili — mimo rednega založništva — prevod *Madácheve* Tragedije človeka, dela, ki predstavlja Madžare v svetu v mnogih prevodih in gledaliških predstavah, doma pa jim velja za nekako narodno svetinjo. Tudi ta knjiga je doživela nenavadno usodo: na Madžarskem odlikovanje in občudovanje, pri nas pa so jo (skupaj z Župančičevim *Zimzelenom*...) poslali v stope. Tako danes ne moremo postrčiti z njo madžarskim knjižnicam in drugim iskalcem, ne pesnikovemu muzeju v Stregovi na Slovaškem. Na Madžarskem je ta pesniška drama npr. na sporedu letnih prireditev na prostem v Szegedu in drugod, pri nas so jo javno ožigotali s primitivno oznako kot kako zakotno delo.

Po drugi vojski je za stoletnico *Petőfijeve* smrti *Alojz Gradnik* pripravil z veliko prizadevnostjo zbirko njegovih pesmi, ki še danes čaka v zapuščini... Nekaj jih je zagledalo dan v slovenskih čitankah za porabske šole (kot *Petőfi* pred sto leti v prekmurskih čitankah!).

Šele 1954 je v prevodu Štefana Barbariča prišel med Slovence prvi dobri madžarski roman: *Zsigmonda Móricza* Roža Šandor... Po dolgem presledku so mu pričeli slediti drugi. Toda z mlajšimi prevajalci, med katerimi ne manjka tudi dobrih, so se začele pojavljati tudi slabosti, izvirajoče iz razdalje med prizadevnostjo in znanjem. Prvič se je to pokazalo ob prevodu Gy. Illyésa monografije o *Petőfiju* (CZ 1960), ki ga je moralo reševati naknadno več

prevajalcev, tako da je knjiga izšla pod psevdonimom (prim. Naša sodobnost 1961, 277).

Prav poučno in zanimivo, toda nehvaležno, bi bilo natančno primerjanje vseh novejših prevodov iz madžarščine v slovenščino. Posamezni prevodi bodo sicer obravnavani, kar bo pokazalo nekatere pomanjkljivosti — splošne izobrazbe prevajalcev. Prevajalec iz kateregakoli jezika bi se moral zavedati, da ni dovolj površno znanje obeh jezikov, ampak da je treba poznati tudi kulturo, predvsem pa — slovstvo naroda, katerega delo prevajaš. Moraš seveda tudi — misliti in vedeti, da npr. praprot ne širi nikakega vonja v gozdu, pa je ne boš zamenjal z — brinjem.

V zvezi z omenjeno knjigo *Ljubezen* bi želel kot na svarilo pokazati dve hudi pomanjkljivosti. Prva je uredniška površnost, če že ne moremo želeti poznavanja takih pisateljev, kot je Gy. Illyés. Madžarski avtor spremnega eseja si je namreč dovolil neumljivo lahkomišelnost ali kaj — ne upal bi reči, da tako slabo pozna stvari, o katerih piše za tujino... — Trdi namreč, da kake novele nekaterih najboljših pisateljev, kot sta npr. Gy. Illyés in L. Németh, ne morejo objaviti, ker — novel ne pišeta. Ali naj po tem mislimo, da v knjigi z novelo *Podedovana dediščina* zastopani Gy. Illyés ni isti, na katerega misli učeni esejist? In isto trditev je urednik (ali kdo?) postavil še enkrat na varovalni ovitek knjige. Kaj si je pa ob branju te trditve mislil urednik in še kdo, ki je verjetno videl rokopis?! Tudi taka površnost ali kaj je milo rečeno neumljiva. In huda krivica nasproti nekemu pesniku in pisatelju, ki se imenuje Gyula Illyés.

Druqa neumljiva stvar pri uredniku, ki je napisal opombe k posameznim pisateljem: pri štirih pove, da so dobili J. Attilovo nagrado... Taka nagrada se imenuje po madžarskem pesniku, ki mu je priimek *József*, osebno (alias krstno) ime pa Attila. Ni kak malo znan poetaster, če so že po njem imenovali literarno nagrado. Kaj bi rekli pri nas, če bi kdo v tujini pisal o P. Frančetovi ali (ko bi jo imeli) K. Srečkovi nagradi?!

Želimo našim prevajalcem in urednikom madžarskih del vso srečo, želimo pa tudi več poznavanja menda osnovnih stvari, ki so s takim delom zvezane.

Vilko Novak
Filozofska fakulteta Ljubljana

Gligoričevi »*Srbski realisti*« so do danes doživeli že šest izdaj (prvič so izšli leta 1954) in dosegli tako visoko stopnjo popularnosti kot le redko kakšno tovrstno delo v Jugoslaviji. Sestavki o pisateljih — od Jakova Ignjatovića do Bore Stankovića — so napisani v slikovitem in sočnem jeziku, imajo v bistvu esejistično zasnovo in niso obremenjeni s faktografijo, poleg najosnovnejših biografskih podatkov o posameznih pisateljih vsebujejo v glavnem idejno-vsebinsko tolmačenje literarnih del. Zaradi omenjenih lastnosti je Gligoričevo delo močno ugajalo in v svojem času pomenilo svojevrstno osvežitev na tem področju. Ob sedanjem prebiranju »*Srbskih realistov*« pa se zdi, da so do neke mere izgubili svojo prvotno privlačnost. Podobno nezadoščenost, kot jo je mogoče danes občutiti ob branju »*Srbskih realistov*«, doživljamo tudi ob prebiranju Gligoričevega najnovejšega dela »*Senke i snovi*« (Prosveta, Beograd 1970, 235 str.). Knjiga pri naša portretne študije (skice!) in marginalne zapise o posameznih literarnih ustvarjalcih iz obdobja »moderne« in še o nekaterih mlajših avtorjih.

Vplivi evropske »moderne« na tok in oblikovanje srbske literature tistega časa gotovo niso bili majhni, vendar pa so imeli spričo posebnih literarnih in družbenih razmer nekoliko drugačne učinke in posledice kot na Slovenskem in Hrvaškem. Med drugim je bilo gotovo zelo pomembno, da je srbsko slovstvo doživelo izreden vzpon prav z realistično prozo, ki je vtisnila pomemben pečat tudi nadaljnjemu literarnemu snovanju. Najpomembnejše pesniške osebnosti srbske »moderne« so bili Aleksa Šantić, Jovan Dučić, Vladislav Petković-Dis, (manj) Sima Pandurović, zlasti pa Milan Rakić, medtem ko med prozaisti ni bilo vidnejših imen, če Bora Stankovića, tako kot je povsem upravičeno storil Velibor Gligorić, uvrstimo med realiste. Gligorić v svoji najnovejši knjigi nima razprav o omenjenih imenih, marveč o nekaterih literarnih osebnostih, ki zaradi svoje manjše pomembnosti sodijo bolj med sopotnike in katerih delo je danes bolj ali manj v ozadju.

Med pesniki je avtor predstavil Stevana Lukovića, Velimirja Rajića, Milutina Bojića, Milana Čurčina, med prozaisti pa Veljka Miličevića, Milutina Uskokovića, Milico Janković, Isidoro Sekulić (mladostno delo), Dimitrija Mitrinovića. Poleg teh srečamo še sestavke o nekaterih mlajših, ki so se

ujeljavili po prvi svetovni vojni, in sicer S. Vinaverja, R. Drainca, D. Maksimović in Hrvata J. S. Miličića in Gustava Krkleca, ki je precej časa živel in delal v Beogradu. Omeniti moramo tudi nekoliko daljšo razpravo »Beograd u dramskoj književnosti epohe izmedju 1900. i 1914. godine«, v kateri je v ospredju delo Branislava Nušića (osebnost med realizmom in modernoj), bolj ali manj obširno pa je omenjal tudi nekatere druge dramatike, ki so v svojih delih prikazovali beograjsko življenje (npr. Sima Matavulj, Vojislav Jovanović, Milivoj Predić itd.).

Glede na to lahko sklepamo, da Gligoriću ni šlo za bolj ali manj zaokroženo podobo srbske »moderne«, tako kot mu je npr. pri »*Srbskih realistih*« za ustvarjalnost realitov. To lahko samo obžalujemo, saj to obdobje v srbski literaturi terja še temeljite obdelave in dobesedno kliče po sintetični sodbi in vrednotenju.

Ob branju sestavkov o posameznih ustvarjalcih iz obdobja »moderne« in neposredno po njej kaj hitro opazimo zlasti dve značilnosti Gligoričevega načina obravnavanja slovenske preteklosti: prvič, avtor zelo pogosto išče v delih biografsko pogojenost in odseve, ki jih je pustila pisateljeva življenjska pot in naravnost, in drugič, ob razčlenjevanju posameznih del ga v glavnem zanimajo le vsebinsko-idejne prvine, medtem ko druge sestavine odpravi z nekaj splošnimi ugotovitvami ali pa vanje sploh ne poseže.

V uvodni opazki je V. Gligorić zapisal: »U ovu zbirku uneo sam studije i esejističke crteže o piscima koji su se javljali tokom ovog veka. Pojedine studije su pristekle iz mojih predavanja o književnosti. Jedna od namena te zbirke je prilog gradjenju istorije književnosti.« S tem je avtor eksplicitno izrazil svoj namen s pričujočimi sestavki (s svojimi spoznanji in ugotovitvami) prispevati k oblikovanju literarnozgodovinske sodbe o posameznih predstavnikih srbske »moderne« in o nekaterih osebnostih iz obdobja po njej. Če pustimo ob strani razpravo o Beogradu in dramski književnosti, so Gligoričevi prispevki, zbrani v knjigi »*Senke i snovi*«, na eni strani portretne skice, na drugi pa marginalni zapisi o posameznih pesnikih in pisateljih in njihovem delu. Portretne skice, v katerih razčlenjuje posamezna dela in predstavi poglavitne črte iz pisateljevega življenja, so v bistvu napisane na podoben način kot »*Srbski realisti*«; avtor je uporabil podo-

ben instrumentarij, kot ga je v omenjenem delu. Delo je ujet v meje pojmovanja in načina obravnave, ki nista narekovala poseganja v stilno-strukturalne, umetniškonazorske in literarnorazvojne prvine snovi (del), tako da ne moremo govoriti o literarnozgodovinski integralnosti razlage literarnih del in spremljajočih pojavov. Verjetno je ob tem razumljivo, da je manj dodelano in prisotno tudi estetsko vrednotenje. Razlika med portreti in marginalijami pa je v tem, da so prvi podvrženi nekoliko večji analitičnosti, medtem ko so druge bolj impresije o posameznih literarnih delih, ob čemer je opaziti tudi piščevo emotivno prizadetost, ali pa so zapisane posamezne ugotovitve, ki bodo lahko sestavni deli obsežnejših razprav.

Med zelo značilne Gligoričeve portretne študije (skice!) sodi tista o M. Uskokoviću, v kateri morda tudi najdosledneje uporablja metodo pisanja, ki jo že dobro poznamo iz »*Srbskih realistov*«. Sestavek o Gustavu Krklecu pa se zdi dokaj značilen primer Gligoričevega načina predstavljanja pesnikov in njihovih stvaritev. Poglejmo nekaj primerov! Avtor se npr. ne spušča v razčlenjevanje zakonitosti Krklečevega verza in kompozicije nasploh, marveč se zadovolji s podobnimi oznakami, kot sta npr. tile dve: »*Bilo bi nečeg mocartovskog u ritmu da je inspirisan samo prolejetnim vitalitetom pulsiranja mladosti. No preovladale su senke melanholije i tuge jeseni.*« (str. 176). »*U ovoj novoj zbirci, njegov stih još utančanije treperi od zvuka. U njegovom srcu ostali su iz sveta detinjstva tonovi kompozicije Griga*« (str. 180). Gligoričeva karakterizacija pesmi se giblje domala povsem v okvirih parafraziranja vsebine oziroma motivno-vsebinskega analiziranja, zato bi le težko rekli, da išče specifiko Krklečeve poezije, niti ne išče možnosti, da bi jo vstavil v kontekst literarnega razvoja ali pa da bi določal vrednostne koordinate. Zelo značilna je npr. oznaka pesniške zbirke »*Ljubav ptica*«:

»*U zbirci Ljubav ptica (pesme od 1923. do 1926. godine) nije više želja za romantičnim putovanjem, nego za bekvstvom iz stvarnosti. Pobeći u noć, u mrak, u neizvesnost iz vremena i grada koji su tamnica prokleta i tesna. Davno je za pesnika prestala svirka od nemira detinjstva, njegova pesma više ne polazi od bora, ni od smeha, ni od brega, ni od cveta, već od sveta punog grega otrovnoga. Doživljava sebe u nestajanju. Nestaje kao jutro lako sa jednim smeškom, sa jednim stihom, i zanos mu je nestati kao pesma čist, bez drage i bez druga, tihim mesečevim tragom. U ovoj zbirci zgubio je srebrnu cestu, svetlu traku bajke. Svestan je da sve putuje, plovi, nestaje kao prolećni oblak i san, i da se sve menja. Sad su boje zvukovi, a sada reči boje*« (str. 182).

Toda — naj bo že tako ali drugače, Gligoričeva najnovejša knjiga je — kljub pomislekom na račun metode — zanimivo branje, ki budi željo po poglobljeni in vsestranski razčlenitvi obravnavane snovi. Predstavitve posameznih avtorjev so ostale na žalost nekoliko enostranske in v glavnem v okviru idejno-vsebinske analize, oznake drugih sestavin pa temeljijo bolj na vtisu kot analitičnem prijemu, ki naj bi imel za posledico trdnjšo sintetično sodbo. Sicer pa je Gligoričovo pisanje polno iskrive domiselnosti in lucidnega opažanja značilnosti literarnih del.

Gregor Kocijan
Ljubljana

* Vprašanje je, v kolikšni meri k opredeljevanju posameznih značilnosti literarnih del prispevajo drobne primerjave z drugimi avtorji in deli. Le-te se namreč piscu utrinjajo kot neke vrste asociacije in ne moremo govoriti npr. o vzročni povezanosti. V stavku o M. Uskokoviću je mogoče prav posebej pogosto opaziti takele primere: »Ispoveda se i jada na grobu oca, kao Djura Jakšić u pesmi *Ponoć maja*« (str. 57). »Petli ne kukuriču, već kukaju kao u pesmi Sime Pandurovića« (str. 62). »Junak Uskokovićevog romana *Došljaci*, Miloš Krečić, duševni srodnik je Uskokoriću kao Ivo Polić Ivi Cipiku« (str. 66). »U našem vremenu imamo sličnu vrstu dramske literature: delo Artura Milera: *Posle pada*« (str. 68). Itd.

KNJIŽNA POROČILA

BIBLIOGRAFIJA A. SOVRETA

(Sestavil Bogomil Gerlanc, DZS, Ljubljana 1970)

V lični knjižni izdaji smo naposled le dočakali prvi izčrpní popis Sovretove izvirne in prevodne zapuščine: pa še zdaj ni men-

da odločala prava osebna iniciativa, marveč — oddolžitev spominu, ki jo je pieteta do prevajalčevih službenih prizadevanj na ptujski gimnaziji narekovala njenemu ravnateljstvu. Vsekakor simpatična gesta spričo čudno zadržanih odnosov do Sovreta v slovenski javnosti.

Zarodek pričujoče bibliografije je že najti, kot rečeno, v Izvestjih gimnazije »Dušana Kvedra« v Ptujju za šol. l. 1968/69. Avtor je za samostojno knjižno publikacijo marsikaj zgrešenega popravil in prispeval nekaj dopolnil. Na prvem mestu velja omeniti seznam premierskih uprizoritev Sovretovih prevodov dramskih del.

V delce je po kronološko-abecednem redu zajeta prevajalčeva reproduktivno-ustvarjalna dejavnost od l. 1905 do postumnih priredb njegovih del v teh zadnjih letih (do jeseni 1970). Po spremni besedi založbe in sestavljavca si v stvarnem delu po vrsti sledijo Sovretova izvirna dela, prevodi in uredniška tvornost. V dodatku navaja pisec še uprizoritve dramskih prevodov in nekaj dopolnitev. Na konec sta postavljeni imensko kazalo in kazalo založb.

Vse zbrano gradivo je zaporedno oštevilčeno, marsikje povzeta bistvena razčlenitev vsebine pa tudi v navajanju recenzij in poročil k Sovretovim publikacijam kaže Gerlanec dosti pohvalne vneme. Prijetno in močno olajšano je iskanje za uporabnika tudi zavoljo pridanega imenskega kazala (žal dvoreznega noža, gl. spodaj!), ki upošteva ne le prevedene ali obdelane avtorje, marveč sega tudi po imenih iz slov. kulturne zgodovine in omenja celo Sovretove sodelavce.

Vse priznanje gre sestavljavcu za pogum in uspešno opravljeno težaško delo pri naberanju gradiva od vseh sod. Vendar se človek ob prelistavanju dela neugodno zdrzne ob preneki nemočnosti in tiskovni napaki (prim. npr. navedbe pod nn. 73, 76, 98, 132 — Lutheri?! —, 133, 148, 160, 175, 209, 214; vzp. nn. 126 in 145). Prava Ahilova peta Gerlančeve Bibliografije pa je imensko kazalo. Seveda, ob splošni zmedbi pri transkripciji antičnih osebnih imen še klasični filolog ne ve, kaj bi, kaj šele laik. Toliko pa bo že držalo, da se je pri slovenjenju antične onomastike treba strogo držati nekega enotnega načela. Torej: ali transkribirajmo dobesedno po izvirniku ali pa slovenimo! Naš avtor je očitavno zagovornik prvega, le da je pri tem prezrl že nekatere ustaljene norme. Predsokratiki z x-om so dosti pristnejši v ks-prepisu: Anak-sagoras, Anaksimandros... Zakaj potlej raba Hiponaks in ne Hipponax? Ch in ph redno slovenimo s h in f: Arhitas, Aristofanes... A glej: Ekfanta in Faidona dobiš v kazalu še v ph-obliki (Ekf- in Ekph-...). Velika pesnica Sapfo bi zaslužila v strogem prepisu vsaj še en p (torej: Sappho) če že ne slovenske oblike, ki v stv. delu prevladuje (!). Če poleg Fokilides beremo še Pho-

kylides, kako to, da Pitagoras ni tudi Pythagoras? Dvojni soglasnik se dosledno sloveni z enojnim: Pitakos. Kuriozum svoje vrste je »Luccilium«: to je že stvarna in slovnična napaka obenem. Pravilno se ime glasi Lucilius in je le naslovljenec Senekovih pisem!* Ubogi Seutonius je postal žrtev hudih metamorfoz** (prav oblika: Caius Suetonius Tranquillus). Pri Ksenofanu, Ksenofanu Kolofonskem in Xenophanu živ duh ne bo vedel, da gre za isto osebo.

Po mili volji bi še lahko demonstriali ponesrečeno rabljena antična imena, ki tako nelepo odlikujejo Sovretovo bibliografijo: tragična ironija »usode« prav pri delu, ki podaja literarno dejanje in nehanje *klasičnega filologa!* Želimo si, da bi oblikovna akribija v prihodnji izdaji ustrezala vsebinski.

LEOPOLD SUHODOLČAN: SLEDOVI MOLČEČIH

(Prešemova družba, 1970)

Verjetno že motto iz Faulknerjevega romana »Svetloba v avgustu« pove, da so junaki tega romana vsakdanji; iz našega življenja, pa vendar nadvse nedoločljivi.

Junaki v romanu ostanejo neizraziti, čeprav jih avtor naravnost surovo sili k akciji. Njihovo na videz vsakdanje življenje prepleta avtor z nekimi zapletenimi kombinacijami, da imamo ves čas vtis, kakor da se pred nami razvija tipična kriminalka. A to upanje se nam na koncu — no že nekoliko prej, kajti čisto na koncu nam gre na jok, da smo zapravili tako koristen čas — podre v nič!

Kakšni mogočni, napovedujoči temelji, potem pa poslopje sploh nima izhodnih vrat. Tri razvojne niti so, ki hočejo biti ena sama. Posreči se le ljubezenska zgodba ter portret godrnjave Jule.

Detektiv Dan je s svojo izvoljenko v postelji, ko dobi nujen poziv, da prevzame »primer«. Potem do konca romana hrepeni po njej, dokler zopet ne konča v postelji in — slutimo, da se bosta poročila. Vmes pa se ne zgodi nič vrednega. Neka vsakdanja, sodobna elita z navzkrižno ljubeznijo, en gangster — več ne vzemo, neka ponavljajoča se nesreča na nekem ovinku. Mrtev gangster, čeprav ne vzemo, zakaj je hotel biti mrtev, in slika v časopisu, ki baje prikazuje krivca prometnih nesreč. Medtem še vsi nekaj popijejo in...

* Donos k tekstovni kritiki Senekovih pisem ad Lucilium.

** Seutonius Cains Traquillus.

Nekoliko zanimivejši je stil; v realistično pripoved vdirajo sodobnejše oblike (kretanje so ji dišale po novi obleki... pa je pobrala svoje oči s pločnika) ali pa pripombe vsevedne elite: »... napovedovalec ima nezakonskega otroka z igralko, ki le-tos v mestnem gledališču igra Julijo«.

V knjigi je potem še en roman, z naslovom »Nočni vlak«, govori o naših delovnih izseljencih v Nemčiji, a ni nič boljši.

BRANKO HOFMAN: TRAPEZ (Lipa, Koper)

Pesnik razmišlja v svoji četrti zbirki o usodi generacije, ki je zaznamovana z revolucionarno preteklostjo. Ta zaznamovanost ovira svobodno razmišljanje.

Na začetku zbirke, torej na začetku razmišljanja, obstane pesnik v nihilizmu: »V klavnici, na tnalu bom znamenja rešen« (Znamenje). Skozi zbirke razdelke skuša pesnik preseči to zaznamovanost in nihilizem, vendar motto njegovih misli ostaja: »arena je majhen in velik krog / premajhen za zmago, prevelik za poraz« (Borivca). Ujetost v družbene konvencije razloži figurativno v prvem razdelku. Svet primerja s cirkusom. Vsi nastopajoči smo sestavljeni iz dveh polov: enega za občinstvo in drugega čutno-čustvenega, ki ga ves čas tajimo. Nihče ni svoboden, razpeti smo med »hoteti in morati / ujeti v prostor komunikativne atraktivnosti« (Vrvohodec). Vsaka pesem tega razdelka predstavi člana cirkusa. Vsem, ljudem in živalim, je lastna ujetost, na katero smo se privadili tako, da vidimo, kar hočemo, torej si ustvarjamo fiktivno svobodo zaradi ugodja. Zato ostajamo indiferentni za politične govore, zato ne reagiramo več na besede (Trapez).

Iz te zunanje cirkuške »urejenosti« išče pesnik novih možnosti v preteklosti in naravi. Razpet je med idiliko narave in zlomom civilizacije (Mesto, Sla po središču). Narava je apriorna kvaliteta, je izvirnost in svoboda (Viharnik, Ponarejevalec besed). Del civilizacije je tudi politika. Kot je civilizacija nasprotna naravi, tako politiki in njeni čisti razumnosti nasprotujejo revolucionarno navdušenje, zato pravi v Prizanesljivi prošnji: »Toda nikar, za božjo voljo, nikar / ne govorite več / v imenu revolucije«.

V racionalnem in splošno priznanem sistemu torej ne more najti odresilne vrednote. V spoznanje si priključuje to, kar je ostalo v njem nespoznavnega, pristnega in še neprižnanega. Figurativno to poimenuje Vikend v sebi z retrospektivo. »Nekaj si moram

priklicati v spomin / zdaj ta hip, / da se bom lahko otroku, lačnemu srca / nasmehnil za lahko noč« (Zdaj ta hip). Zato odkloni znanstveno logiko (Upor), vendar ne more doseči stopnje prarazumevanja, ker ostaja še vedno v sredini konvencionalnega (Prikrivanje svoje nemoči). Ostane mu le zavist za tistega posameznika, ki »lahko poje, kriči, piše po zidu, / nori, se gre anarhista« (Zavist), čeprav spozna tako početje za absurdno. Ohrani si le možnost, da bi samostojno odločal, vendar jo vnaprej spozna za nemogoče (Reševanje).

Edino, kar ga lahko reši takega nihilizma, je nagon, erotična sla. Zazna jo v sebi (Vrtoglavica), ne more je še poimenovati, ker ni le nagon in tudi ni lepo urejeno čustvo. Morda je le upanje: »ko bova pozabila govoriti / si razkrija srce / ko bova pozabila nase, / si podajva roke« (Upanje). Po tej poti spozna znanstveno resnico za nihilistično, edino v erotiki lahko doživlja nesmrtnost (Homo sapiens). Zato čuti, »... kako se vsa hierarhija / moje duše in duha obrača na glavo / in 'Tu boš začel' sem sklenil« (Sklep).

Hofmanova zbirka pripoveduje torej o razmišljanju, ki hoče premagati moč razuma, ki hoče biti močnejše od splošno veljavnega racionalizma; pravzaprav hoče biti njegovo bitje nasprotno. Iščoča moč duha zato končno obstane v tistem človeku, ki je harmonična kombinacija čustev, čutov in razuma. To novo spoznanje je spoznanje posameznika nad splošnim, obenem pa je poraz, ker posameznik še vedno čuti dolžnost in privlačnost, ki ga veže na taisto splošnost.

JANO PERAT: UMIRAJOČI ČAS (Založba Lipa, Koper 1970)

Umirajoči čas razgrinja pred nami neki pogled na današnji čas, ki se zasnjuje in utemeljuje v preteklosti (v romanu je močno prisotna), preteklosti, ki pomeni vojno in pomeni mladost. Preteklost kot vojna pa je v romanu pojav, zastavljen nekoliko drugače. Raste iz drugačnega okolja, kot smo vajeni v slovenski literaturi te vrste. V drugem in tretjem delu romana sicer pristane na domačih tleh, vendar se odnos do življenja in človeka (posledično tudi do današnjega časa) zasnjuje v Južni Italiji in v Egiptu, kjer glavni junak doživlja vojno kot komandos angleške vojske. V Egiptu, med ljudmi različnih narodnosti, se oblikuje v vojaka, se tam tudi zdravi, ko ga grozote vojnih nasprotij duševno ohromijo. Ta čas glavnemu junaku oblikuje odnos do

sveta. Ta pa mora biti *nečustven*, saj je edini smisel angleškega komandosa, da z živalsko zahrbtnostjo in grobstvo onemogoča nemške postojanke v Južni Italiji. Junak si pusti tako od zunaj oblikovani odnos do obdajajočega sveta, svoj intimni svet pa odmika v prihodnost, v čas po vojni.

Iz sveta nasilja ga najprej zdrami nežna ljubezenska epizoda, ki jo doživlja na bregovih Nila, kjer si skuša izriniti iz spomina preživele grozote. Vendar zaradi vojnega časa, zaradi spoznavanja NOB noče razmišljati o tako intimnem čustvu. Razmišlja izključno o vojni tipa NOB, spozna jo za smiselno, zanjo se navduši in odloči. Priključni se prekomorcem in v Dalmaciji jugoslovanski vojski. Tu začenja drugi del romana, ki je oblikovno šibkejši, dogajanje poteka zgolj kronološko. Začenjata se prepletati junakov notranji in zunanji svet; junakovo navdušenje se krha ob realnosti. Drugi del obravnava problem kontakta med Primorci in Bosanci. Postavljajo se vprašanja, ki jih preplavi mentaliteta časa. Tretji del je vzet iz »umirajočega časa«. Vojna je končana, zmagala je pravica. Zdaj hoče junak romana sprostiti svoj zatrti notranji svet: lepe misli o dobroti in pravici. Ljudje mu tega ne dovolijo. Edini človek pa, ženska, ki bi mu lahko zapolnila intimni svet z ljubeznijo in srečo, premine v nesreči, ki jo je povzročil junak sam. To pa je končni vzrok, da junak pristane na neizbežno umiranje časa.

Oblikovno je najzanimivejši tretji del; avtor vzame dnevnik in pisma za čustveni faktor, ki ga povezujejo z lastno pripovedjo o realnosti. Fabula se odmika meditaciji, s tem tudi začetek s koncem romana, ki se sklene z nemeditacijo. Intimni svet, v katerega se je zatekel med vojno, je preideal in ne prenese preizkusa resničnosti. Se zato res sme ta resničnost imenovati umirajoči čas.

Ob štirideseti obletnici fašističnega zločina v Bazovici je Založništvo tržaškega tiska populariziralo v obliki časopisne brošure BAZOVICA 6. IX. 1970 ustrezne članke iz Primorskega dnevnika. Knjižico sestavlja enajst člankov, ki jih prepleta bogato slikovno gradivo. Podobno antifašistično poslanstvo ima publikacija IZ KNJIGE AULA IV (daljši nadnapis) iste založnice, ki je pravzaprav dokumentacija o sodnih postopkih proti Slovincem in Hrvatom iz Julijske krajine v letih 1927—1943. Knjižici sta sicer skromni, pa sta vendarle dokument in komentar o fašističnem nasilju, zato je škoda, da ju ljubljanske knjigarne svojim kupcem ne ponudijo.

V zbirki Vdanost (DZS 1970) usmeri Lojze Krakar svojo pesniško besedo na trdo in dolgo pot: imenuje jo besedo iz »trpežnega usnja, ker je kraj vse bolj kraški / in bomo, kot kaže, še dolgo hodili!« (str. 3). Ta, formalno izredno urejena beseda, se giblje med vprašanji smisla in pomena vsega, kar je: zdaj vdano ostane pred dejstvi, zdaj ugotavlja sizifovstvo človeškega prizadevanja, iz vdanosti se prevesi v pasivnost (»pred vsem, kar bode te, zamži, / in v molk tesno srce popni.«; str. 8), v strah, zdvomi celo v ljubezen, a vendar obstane pri vztrajanju (»a meni so ukazali biti do konca; str. 10). Nadaljnja pot jo vodi mimo vprašanja o iskanju — ugotovi, da je iskanje nujnost in da ga spremljata dvom in upanje (str. 15). Včasih postane ironična, najraje ob motivu pesnika, ali kadar podira iluzije (str. 12). V drugi polovici zbirke se vedno bolj ustavlja ob vprašanih vdanosti, minevanja in smrti. Iz vdanosti se zdaj zdrami v odpor, ne more več molčati (»Umri, če ne moreš, pravijo«; str. 24), zdaj si želi izvedeti samo še, »kje je to, kamor tako vztrajno hočemo« (str. 31) in končno postaja vse bolj glasnica samote, konca poti, glasnica smrti (»Poznam te, smrt, že dolgo te poznam« (str. 37).

Isto letnico kot Krakarjeva nosi beseda Andreja Kokota v zbirki Ura vesti (Celovec, 1970). Poudarjam: beseda, ker je tudi tu izhodišče zbirke, tudi tu urejena kot pri Krakarju, čeprav v svobodnejših pesniških strukturah, in tudi tu na poti pesnikovega poslanstva: skozi čas do poslednjih vprašanj. Kokotu pomeni beseda akcijo, nasprotje mirovanja »Ne, mirovati ne smeš, / če hočeš, da te ne pokopljejo živega.« (str. 6). Še več, pomeni mu bistveno vrednoto, ki jo je pripravljen varovati za vsako ceno. Z njo izraža svoje upanje, bolečino, samoto, strah, razočaranje nad človekom, ki je to besedo zatajil, in voljo, ki mu jo prav ta beseda kljub vsemu prinaša. V življenjskem krogu se vse vrača, tudi beseda ne more umreti. Ta svojevrstni optimizem preglasi samoto in trenutke obupa, sili ga v življenje »Življenje gre naprej. / Meni nova ura bije čas. / Njej ne morem ustaviti nihala«, (str. 69) in osmisli njegovo prizadevanje. — Glede na prostor, v katerem je zbirka nastala, so vse omenjene značilnosti razveseljive, toliko bolj, ker se je Kokotu posrečilo (tudi s slogom) prikazati koroško problematiko v večji, splošnejši razsežnosti.

Matija Beličič, Ladi Kastelic,
Jasna Čebrian, Mojca Terseglav
Jože Faganel,
Ljubljana

VPRAŠALI STE

KAKŠNA JE RAZLIKA MED TIPOM BREZPOMEMBEN IN NEPOMEMBEN?

Čeprav sem se doma za razlago teh dvojic še kar dobro pripravil, so me dijaki že večkrat spravili v zadrego z nadaljnjim primerjanjem pridevnikov z *brez-* in *ne-*. Ugotovil sem, da moja razlaga ni bila v vseh primerih dovolj prepričljiva; moram celo priznati, da sem bil marsikdaj nejasen, da nisem mogel ujeti in urediti vseh bistvenih razlikovalnih odtenkov.

Od česa so pravzaprav te razlike odvisne, ali so končne in kako bi jih sistemizirali (npr. *brezoseben* : *neoseben*, *brezperspektiven* : *neperspektiven*, *brezobziren* : *neobziren*, *brezskrben* : *neskrben*, *brezplođen* : *neplođen*, *brezpredmeten* : *nepredmeten*, *brezsramen* : *nesramen*, itd.)?

Ali je vprašanje širše zanimivo?

-e, -č,
Ljubljana

BREZPOMEMBEN : NEPOMEMBEN IZPELJANKE IN SESTAVLJENKE

(Tudi vprašanje podstav normiranja slovenskega knjižnega jezika)

Vaše vprašanje posega v zanimivo področje besedotvorja. Zadeva namreč par pridevnikov sestavljenk z na prvi pogled podobnim pomenom, čeprav sta pridevnika sestavljena z različnima predponama. Do zapleta prihaja zaradi tega, ker imata predponi pomensko podobno vlogo. Obe namreč pomenita zanikanje obstoja nečesa, seveda vsaka po svoje. Razložek med sestavljenkami z *brez-* in *ne-* se kaže na prvi pogled v tem, da se *brez* pretežno pritika izsamostalniškimi pridevnikom, *ne-* pa zanika skoraj vse pridevnike. Po tej plati se kaže besedotvorna možnost predpone *brez-* omejena, čeprav imamo tudi nekaj pridevnikov, ki niso izpeljani iz samostalnikov, a so kljub temu sestavljeni s to predpono. Mednje spada danes tudi pridevnik *brezpomemben*, sestavljen iz predpone *brez-* in pridevnika *pomemben*; novoknjižni samostalniški pridevnik *brezpomembnost* (prim. Pleteršnik II 138) se namreč ni obdržal v našem besedišču, njegovo vlogo je prevzela izpeljanka iz pridevnika *pomembnost*. Ker obstajata dva pridevnika s podobnim pomenom, se postavlja vprašanje, ali je med njima kak razložek in v čem je ta razložek.

Jezikovni priročniki to vprašanje različno rešujejo. Pri paru *brezpomemben* : *nepomemben* je na primer razložek med SP 62 in SSKJ I. V SP 62 beseda ni uvrščena (verjetno zato, ker je ne pozna Pleteršnik), pač pa najdemo pridevnik *nepomemben* (v Pleteršniku samo *pomemben*). SSKJ I (199) pridevnik *brezpomemben* navaja; razlaga pravi, da označuje tistega, ki je *brez pomembnosti, važnosti*, raba je prikazana z zvezo: *brezpomembne besede / brezpomem-*

ben pisatelj, vse okoli njega se mu je zdelo brezpomembno. Ker sta zadnja dva primera za poševno črto, naj bi bila »varianten jezikovni pojav« (§ 224 Uvoda v SSKJ I).

Samo predpono *brez-* obravnava SSKJ I manj izčrpno od SP 62 (tudi že SP 50). V SSKJ I (191) piše, da je *brez...* predpona v sestavljenkah za izražanje odsotnosti, manjkanja tega, kar je pomen osnovne besede: *brezalkoholen, brezatomski, brezbrežnost, brezdlak, brezsrajčnik, brezverec, brezsrčen*. Prva dva primera sta od drugih ločena s podpičjem, potem so štirje primeri povezani z vejicami in s poševno črto ločeni od zadnjega. Ker ločila niso pojasnjena, pogledimo, ali nemara ne pomenijo različnih besednih tvorb! Pravi sestavljenki s predpono *brez-* sta v resnici samo prva pridevnika *brezalkoholen, brezatomski*, drugi primeri so izpeljanke iz predložnih zvez (enkratne, kakor *brezdlak, brezsrčen* iz *brez srca* — ali izpeljanke iz izpeljank, kakor *brezbrežnost* iz *brezbrežen*, ta pa iz zveze *brez brega* najbrž v prilastkovi vlogi itd.). Pri teh primerih pa seveda *brez...* ni predpona, ampak predlog z vsemi pomenskimi lastnostmi predloga. Osamosvojitve v predpono je razumljiva šele po tej poti, to se pravi od izpeljank, in zato bi pričakovali v orientacijskem geslu *brez...* SSKJ I primerno pojasnilo.

Obravnava v SSKJ se očitno opira na orientacijsko geslo *brez-* v SP 62 (str. 145), to pa na SP 50. SP 62 razlaga *brez-* v sestavi s samostalnikom iz predložnih zvez: *brez glave* = *brezglav*; včasih imamo z

večjim ali manjšim pomenskim razločkom iz iste osnove sestavo z *brez-* in z *ne-*, kakor pač izvajamo iz samostalniške predložne zveze z *brez* ali iz povednega glagolskega izraza z nikalnico *ne* : *kdor je brez uma, je brezumen, kdor ne úme, je neúmen; kdor je brez vere, je brezverec, kdor ne veruje, je neveren; neverni Tomaž ni bil brezverec*; včasih sta dobri obe obliki v približno enakem pomenu, čeprav izvedeni iz različnih zvez: *kar je brez koristi, je brezkoristno ali nekoristno; kdor je brez čuta, je brezčuten ali nečuten, ker ne čuti*; pridevnikov ne smemo zanikavati z *brez*, temveč le s povedno ali stavčno nikalnico *ne* (°brezslíšen ipd.); ob obojnih možnostih in obojnem pomenu so se novejši čas uveljavile bolj sestave z *ne-*: *neznačajen (brezznačajen)* ipd.; *brez-* nam izraža privativni *a-*, *an-* ali *in-* v tujkah; sestave z *brez-* venomer nastajajo, vendar niso vse dobre in še manj potrebne, ker večkrat brez sestave povemo bolj po domače: *brezvodna puščava = puščava brez vode*.

Iz razlage SP 62 je razvidno, da besedotvorni termin sestavljanje pomeni pravzaprav izpeljavo. Le ob ugotovitvi težnje, da imajo zveze z *ne-* prednost, bi lahko sklepali, da tudi SP 62 pripušča možnost neposredne tvorbe s predpono *brez-* brez posredovanja poprejšnje predložne zveze, torej sestave v strokovnem pomenu te besede.

O tvorbi teh besed nam daje slovensko besedotvorje še tole informacijo (Anton Bajec, Besedotvorje slovenskega jezika IV. Predlogi in predpone. 130): Sestava iz predložnih zvez je znana vsem slovanskim jezikom. — Iz slovenske ljudske govornice so znane sestavljenke: *hčerka brezboga, brezbožen, brezbrížen, brezčíslen* (Erjavec, Torba), *brezdanji, brezdelen, ... brezglav* itd. — v današnjem knjižnem jeziku so po ljudskih napodobljene sestavljenke dokaj pogostne: *brezumen, brezverec, brezvestnež* itd.

Tvorba je omejena na predložno zvezo s samostalnikom, *brez-* se ne sestavlja s pridevnikom ali glagolom. Ne moremo reči *brezlep, brezslíšen*, ampak samo *nelep, neslíšen*. Kadar imamo dvojico, moremo z gotovostjo sklepati na različen nastanek: *brezumen je brez uma, neúmen ni umen, brezveren je brez vere, neveren ne verjame*. Od številcn imamo *neštevilcn*, toda vsak čas iz predložne zveze lahko napravimo *brezštevilcn*. Pri takih dvojnicah se zadnji čas čuti močnejše uveljavljanje sestavljenk z *ne-*. Glej tudi SP 105 (mišljen je SP 50).

Iz teh obravnjav razumemo, kako to, da je v SSKJ I izpuščena obravnava izpeljav iz predložne zveze in je govor samo o sestavljanju. Terminološka pomanjkljivost je razvidna iz obravnave nastajanja teh besed: če se razlaga sprotno nastajanje slehernega pridevnika iz predložne zveze, potem nimamo opravka s sestavljenkami, ravno z izpeljankami (prim. še Toporišič, SKJ II, 93). Pot sestavljanja je nakazal Bajec ob primeru *številcn / neštevilcn / brezštevilcn*, vendar je tudi pri tem primeru oprl svojo razlago na predložno zvezo. Potemtakem bi bila tudi beseda *brezštevilcn* izpeljanka. A vsaj del gradiva nas opozarja, da imamo opraviti s samostojnim dogajanjem v tvorbi pridevnikov, ki se jim pritikata zdaj predpona *brez-* zdaj predpona *ne-*. Toporišič (prav tam, 94) je pravilno ločil besede na izpeljanke v primerih, ko je v »drugem« delu beseda, ki sama ne nastopa (*brezdomen*), priznal pa je, da je včasih teže, na primer *neúmen = nespameten, neúmen = tak, ki ni umen*. »Sestavljenke so potemtakem samo tiste besede, pri katerih je podstava gotova beseda, pred to pa predpona in se pomena obeh sestavnih delov živo zavedamo.«

Šele terminološki popravek in ločitev besed na izpeljanke in sestavljenke omogoča delitev gradiva na izpeljanke, pri katerih občutimo *brez* kot predlog in kot sestavni del izpeljave, ne pa kot predpono; pri teh primerih ni mogoče zanikanje z nikalnico *ne*, — in pa na sestavljenke, pri katerih pomeni predpona *brez-* zanikanje in se pritika pridevnikom. Ti pridevniki so navadno izsamostalniški, v nekaterih redkih zvezah pa so kljub znani »racionalnosti« slovenščine očitno mogoče redke zveze zanikanja pridevnikov z *brez-*, ne sicer pridevnikov *lep* ali *dober*, zato pa nemara *brezslíšen*, ki je v SSKJ I 201 kljub obravnavam v SP 62 in v Bajčevem Besedotvorju razložen brez kvalifikatorja (sicer s sinonimom *neslíšen* — je to mogoče skrita norma?) in ilustriran z zgledom *dihanje je bilo skoro brezslíšno*, dopolnjen pa še s prislovom *brezslíšno (brezslíšno je odšla)*.

Pri tem se seveda samo ob sebi postavi vprašanje: če imamo ob pridevnikih s predpono *ne-* še pridevnike s predpono *brez-* je najbrž spodbuda za njih nastanek v posebnem pomenskem odtenu predpone in s tem v slogovnem učinku. Ugotovitev težnje, da prevladujejo zanikani pridevniki pred pridevnikih z *brez-*, navedena v orientacijskem geslu SP 62, je pravzaprav skrita prepoved oziroma odsvetovanje teh besed, skrit slogovni napotek. Za-

kaj? SP 62 odgovora ne da, lahko pa ga poskusimo postaviti s primerjavo vrednosti obeh pripon v ruščini. F. Jakopin je za rusko gradivo takole označil nasprotje (Slovnica ruskega knjižnega jezika, str. 176): »Zelo pogosta pri ruskih pridevnikih je tudi nikalna členica *ne-*. Sicer zanika lastnost, kakovost ali pripadnost, ki jo označuje osnovni pridevnik, vendar vselej ne določa njegovega nasprotnega pomena, ampak često nekoliko ublaži nasprotje med enim in drugim pomenom.« — »Medtem ko pomeni nikalna členica *ne-* golo zanikanje ali ublažitev popolnega zanikanja, je predpona *bez-* v svojem pomenu osterjša. Pomeni namreč odsotnost lastnosti ali kakovosti.« Videli bomo, da je razloček v našem gradivu podoben; če pa je tako, potem je širjenje sestavljenk z *ne-* slogovno vprašanje. Prav bi bilo, če bi ob tovrstnih obravnavaх lahko vedeli, kakšne vrste je prepoved kake oblike. Navadno si pod prepovedjo predstavljamo slovniško nepravilnost in se prepovedanega ogiblremo; slogovna prepoved pa je hujši poseg v svobodo izbiranja izraznih možnosti. Omenjeno prepoved razumem najpoprej v primerjavi z odsvetovanjem izrazov pretiravanja, saj imajo ti v našem pojmovanju navadno nasprotni učinek od želenega: odbijajo, namesto da bi prepričali. Druga skrita prepoved je v svetovanju SP 62, naj ne izpeljemo pridevnikov za vsako ceno, namesto *brezvodna puščava* torej *puščava brez vode*. Tudi tukaj gre za poseganje v ustvarjanje terminologije: če namreč poimenovanje zahteva pridevnik, čemu omejevanje — in v imenu katere domačnosti?

Iz vsega se kaže odgovor na vaše vprašanje o razločku med *pomemben / nepomemben* : *brezpomemben* kot slogovno in pomensko vprašanje vrednosti dveh različnih sestavljenk: *nepomemben* je navadno zanikanje pridevnika *pomemben*, *brezpomemben* pa je poudarjeno zanikanje. Ali boste izbrali to ali ono sestavljenko, je seveda slogovno vprašanje. Razumljivo je, da pri tej besedi ne more biti govora o kakoli živi izpeljavi iz predložne zveze. Samostalnika *pomemba* današnja slovenščina ne pozna.

Seveda pa se ob obširnem gradivu izpeljank iz predložne zveze in sestavljenk s predpono *brez-* to vprašanje ne pokaže zmeraj tako preprosto in tudi vsi pari z *brez-* in *ne-* ob istem osnovnem pridevniku nimajo zmeraj podobnega pomena. Zato je treba za popolnejši odgovor prikazati še druga vprašanja, ki se kažejo ob tem gradivu.

Razloček med pridevniki, izpeljanimi iz predložne zveze z *brez* in samostalnika oziroma sestavljenimi s predponama *brez-* in *ne-*, je navadno pojasnjevan z različnimi motivacijami besedne tvorbe. Če te motivacije prikažemo bolj urejeno in povezano, se nam razkrije tudi pot k določanju pomena izpeljank oziroma sestavljenk.

Izpeljevanje pridevnika iz predložne zveze *brez* in samostalnika je v primerih, kadar naj z novim pridevnikom označimo lastnost, katere jedro je v odvzetosti nečesa, se pravi: plamen, ki *nima dima*, gori *brez dima*, je *brezdimen*; kar *nima meje*, je *brez meje*, torej je *brezmejno*. Pri tem je treba spomniti na pozabljeno značilnost, da so ti pridevniki zaradi dodanega pomena odvzetosti nečesa povsem nekaj drugega od pridevnikov, ki so izpeljani iz osnovnega samostalnika. *Mejno* je nekaj, kar je v zvezi z *mejo*: *mejno ozemlje*, *mejno področje* itd. Zanikano: *nemejno ozemlje*, *ozemlje, ki ni ob meji*. *Brezmejno* pa je tisto, kar meje *nima*. S tem smo nakazali tudi motivacijo sestavljenk s predpono *ne-*: največkrat zanikajo osnovni pridevnik.

Pomena odvzetosti nečesa, privacije, in neobstajanja, negacije obstajanja, se srečata v skupnem pomenskem odtenku zanikanja, čeravno sta zanikanji različne vrste. Kadar prevlada skupni pomen zanikanja, stopi v ospredje vprašanje stopnje zanikanja: katero izmed obeh je močnejše. Zanikanje z odvzecom občutimo po navadi kot močnejše zanikanje, kakor da bi bili po odvzemu nečesa, po izgubi, prizadeti. Navadno zanikanje z *ne-* je manj boleče. To srečanje dveh izrazov zanikanja, sedaj že predloga-predpone *brez-* in predpone *ne-*, pa je seveda takrat, kadar ne govorimo več o izpeljavi iz predložne zveze *brez* in samostalnika, ampak gre za sestavljanje z dvema različnima predponama za izražanje zanikanja, s predpono *brez-* in predpono *ne-*. Osnovni besedi sta že izpeljana pridevnika, največkrat iz samostalnika, lahko — čeprav redko — pa tudi iz drugih osnov. Novo nastala beseda se nam pokaže kakor sestavljena iz dveh delov: iz predpone in iz osnovnega dela, ki je izpeljan po veljavnih besedotvornih pravilih za oblikovanje pridevnikov. S tega stališča se zdi na prvi pogled vseeno, ali je prvi del še predlog ali že predpona. Ker je razen tega težko in nekoliko tvegano ločevati izpeljavo od sestavljanja, je v nam najbližji teoriji besedotvorja ta način tvorbe novih pridevnikov imenovan predponsko-končniški (prefiksalo-sufiksalen). Prim. Miloš Dokulil, Tvoření slov v češtině I, 129; tudi 58. Strokovni izraz zajema pravzaprav izpeljavo iz pred-

ložne zveze; osnovni del dobi novo končnico (končniški način izpeljevanja), predlog spredej pa naj bi občutili kot predpono (predponski način).

Pregled našega gradiva pa kaže, da je smiselno razločevati med *izpeljavami* iz predložne zveze in *sestavami* s predpono. S tem je namreč mogoče razumeti zvezo med predložno zvezo in ustreznim pridevnikom, ki nastopata v različnih stavčnih vlogah, na drugi strani pa postane tako razumljiva tudi zveza med pridevniki, zanikanimi z različnimi vrstama predpon. Primerna razvrstitev gradiva nam tudi pokaže, kje je meja med predlogom *brez-* in kje se nekako začne predpona. (To prehajanje je znano tudi iz besedotvorne teorije, prim. Dokulil, nav. delo, str. 52.) Razen tega je pri sestavljenkah mogoč tudi stranski naglas na predponi, čeprav v priročnikih ni določeno, pri katerih besedah je to mogoče in kje ni v navadi. Stranski naglas ima vlogo pomenskega poudarka predpone nasproti osnovnemu delu besede, opremljenemu z glavnim besednim naglasom. Naglaševanje sestavljenk je dokaj natančno obdelano pri Toporišiču, SKJ II, 116. Določila SSKJ I so načelno prilagojena njegovim in prejšnjim obravnavam (zlasti SP 50), žal so večidel porabljeni za pojasnilo, kje je stranski naglas opuščen (§ 182 Uvoda).

Pridevnike z *brez-* v prvem delu lahko potemtakem razdelimo takole:

1. V prvo skupino spadajo izpeljanke iz predložne zveze (Bajec, Besedotvorje II, 43: sintaktične izvedenke). Zanje je značilno, da se izpeljave zavedamo vsaj pri analizi pomena, navadno pa je predložna zveza v rabi vsaj tako običajna kakor izpeljani pridevnik. Razlika med predložno zvezo in izpeljano besedo je v skladijski vlogi predložne zveze (prilastek ali prislovno določilo) in pridevnika (prilastek), pa tudi v pomenski naravnosti. Pri predložni zvezi je naša pozornost naravnana na samostalni kot jedro zveze, pri pridevniku uhađa na samostalni, ki ga pridevnik določa. Pridevnike prve skupine razdelimo lahko na dve manjši skupini.

a) Pri teh pridevnikih osnovni del ni samostojen pridevnik. Navadno ga poznamo iz drugih zložen. Take izpeljanke so na primer: *brezuh, brezzob, brezrog, brezrok, brezbrad, breznog, breznos, brezdlak, brezglav, brezkril, brezlas, brezlik, brezlusk, brezrep, brezćen* pa *brezimen, brezdomen, brezmadežen, brezdelen, brezbožen*.

Pridevniki, kakor *brezlas, brezuh, brezzob*, so razmeroma mladi, nastajali so od konca

18. stoletja, nekateri so prvič uvršeni šele v najnovejše slovarje. Izpeljani so s tako imenovanim »prvotvornim ali sklanjatvenim obrazilom« (prim. A. Bajec, Besedotvorje slovenskega jezika II, str. 5), ki je pri pridevniku razmeroma »redko«. Nastajali so pod vplivom oblikovalnega načela, ki je omogočalo besedno tvorbo tudi daleč od tedaj običajnih besedotvornih postopkov, ki so imeli svoje naravno zaledje tudi v govorici. Kaže, da je bila pomenotvorna težnja tega načela v tem, da se poudari korenski del besede s tem, da se ga »ogoli« razblinjajočih končniških priveskov. Podobno načelo velja tudi za samostalnike: med najbolj znane besede te vrste spada iz Prešernovega pesniškega jezika znana sestavljenka *brezup*.

To pozno nastajanje je tudi v zvezi s tem, da se je kategorija odvezitosti, privacije, razmeroma pozno osamosvojila kot samostojen pridevniški izraz, poprej je bila izražena s predložno zvezo. Za nemške pridevnike te vrste (na *-los*) imamo zato v starejših slovarjih namesto poznejšega pridevnika kar predložno zvezo. Tako v Megiserju (1592) za *Zahnlos* — *prez zobi!* Marsikatera teh besed je bila ustvarjena za potrebe enega samega besedila in ni prodrla v širšo rabo. Ker je v sosednjih jezikih (nemščini, italijanščini, tudi latinščini ter v slovanskih jezikih itd.) to močna pridevniška skupina, v slovenščini pa je bila za to pomensko kategorijo prvotno v prvi vrsti na voljo predložna zveza, so pisci začutili potrebo po samostojnem izrazu. Zato so ustvarjali nove pridevnike tudi tam, kjer v jeziku ni bilo na voljo oznake (taki »primanjkljaji« so v vseh jezikih). Razumljivo je, da novi izrazi niso imeli dovolj opore in so bili zaradi tega neobstojni. Pleteršnik tako navaja besedo *brezduh* (iz Levstikovih besedil), *brez* (iz Janežiča): poznejši slovarski priročniki in SSKJ I teh besed ne navajajo več.

Pridevnike te vrste so nastajali po različnih poteh in nikakor ne v istem času. Nekateri so navedeni šele v novejšem času, ko navedena oblikovalna načela že zdavnaj ne veljajo več. Tak primer je pridevnik *brezlas* (v pravopisnem slovarju SP 62 in SSKJ I, tu s kvalifikatorjem *redko*): nemško *haarlos* je v slovarjih dolgo slovenjeno s predložno zvezo. Beseda je bila razmeroma pozno izpeljana po eni strani po vzorcu *brezzob* (v Megiserju 1592 še *prez zobi*; pri Gutsmannu 1789 že *brezzoben, brez zobov*; pri Murku 1833 *brezzob, brezzoben*), po drugi strani pa ob naslonitvi na zloženke tipa *črno-las* (pridevnik je naveden pri Gutsmannu še v obliki *črno-lasen*, v Vodnikovi

Pismenosti, str. 148 pa že kot *črnolas* — prim. tudi A. Bajec, Besedotvorje III, 123 —, v slovarju kot *črnolas* pri Murku).

Na robu preostaja še zanimivo vprašanje, kakšna je vloga obravnavane skupine pridevnikov. Malodane vsi pomenijo lastnost, ki je v odveznosti kakega dela telesa, redke je pomenski premik v abstraktno (izjema je *brezglav* in že v osnovnem pomenu *brezcen*, za katerega pa je treba v nasprotju z znanimi pomeni iz drugih slovanskih jezikov poudariti, da je ohranil pomen predložne zveze, pomeni torej *brez vrednosti* — sicer ima v SSKJ I kvalifikator knjižno in redko). Navadno označujejo živa bitja, katerih lastnost je pomanjkanje tistega dela, ki je zaznamovano z osnovnim delom pridevnika. Enako vlogo imajo pridevniki zloženke tipa *črnolas*, *gologlav*. Nasprotno pa je osnova *-lasen* (kakor še pri Gutschmannu) lahko samostojen pridevnik, ki je v zvezi z *lasmi* (*lasna zaponka*, *lasna uš*) in zato naravnava pozornost na *lase*: *črnolasen* bi bil zato tisti, ki je v zvezi s *črnimi lasmi*. Podobno bi bilo z osnovo *-glaven* (na primer *glavna uš*). Tako vidimo, da je bila posebna oblikovalna težnja časa podprta še s tankim načelom razločevanja — značilnostjo, ki je vsa slogovna obdobja ne poznajo v enaki meri.

Ta obravnava nas je spomnila na novo prvinovino: pri izpeljavi ni pomembno zgolj, da se iz besede ali kake njene oblike izpelje novi pridevnik, pomembno je tudi, kaj nova izpeljava lahko pomeni, na kaj nas spomni osnovni del pridevnika in v katero smer naravnava naše predstave.

Drugi pridevniki te skupine (*brezimen*, *brezdomen* itd.) so sicer izpeljani z bolj pogosto pridevniško končnico (prim. Bajec, Besedotvorje II, 43), vendar je osnovni del pri njih ravno tako nesamostojen: pri besedi *brezdel* ne moremo govoriti o osnovnem pridevniku *-delen*, ta je namreč od besede *del* in ima tako povsem drug pomen. Tudi ni v slovarju beseda navedena kot istozvočnica. Zato lahko sklepamo, da gre pri *brezdel* zgolj za izpeljanko iz predložne zveze. Ravno tako *poseln*, osnovni del k *brezposeln*, ni samostojna beseda.

b) Večjo skupino te prve vrste pridevnikov z *brez-* sestavljajo pridevniki izpeljane iz predložne zveze, pri katerih je osnovni del enak običajni pridevniški izpeljanki iz osnovnega samostalnika. Pomenski razloček je v tem, da se pri izpeljankah z *brez* čuti izpeljava iz predložne zveze in ne gre samo za dodajanje predpone že oblikovanemu pridevniku. Navadno pridevnik konkurira s predložno zvezo.

Primeri: *brezizjemen*, *brezpoten*, *brezciljen*, *brezoblačen*, *brezhiben*, *breznaglasen*, *brezgrešen*, *brezizgleden*, *brezizhoden*, *brezlesen* (*lesén*, *nelesén*: *lésen*, *brezlesen*), *brezhrbteničen*, *brezšiven*, *brezruden*, *brezsenčen*, *breznežen*, *breztežen*, *brezvezden*, *brezzičen* itd.

Marsikateri, če ne kar večina, teh pridevnikov so nastali v zvezi s tako imenovanim samostalniškim izražanjem. Na primer: *Odločba velja brez izjeme*. → *Brezizjemna veljavnost odločbe*. Nasproti temu zgled *izjemno stanje*. Pridevnik *brezizjemen* ima v SSKJ I kvalifikator knjižno, vendar se rabi razmeroma pogosto tudi v govoru. Nekatere na meji prejšnje in te skupine je pridevnik *brezciljen* — kar je *brez cilja*, *namena*: *brezciljno pohajkovanje*, *delo*, *življenje*, *paberkovanje*. Nasproti temu je *ciljen* (kar je v zvezi z besedo *cilj*): *ciljni trak*, *ciljna črta*, *ciljna ravnina*. Zaradi razločka med pomenoma *brezciljen* (abstraktno) in *ciljen* (konkretno) se skoraj zdi, kakor da pridevnika nista v zvezi. — Še bolj zanimivi sta ob tem pridevniškem »paru« samostalniški izpeljanki *brezciljnost* in *ciljnost*. Iz primerjave pomenov namreč lahko vidimo, kako je bil iz pridevnika *brezciljen* izpeljan samostalni *brezciljnost*, iz tega — in ne iz pridevnika *ciljen* — pa je po dekompoziciji beseda *ciljnost*. Primer nas že opozarja na dvojno vrednost *brez*, najprej je predlog — pri besedi *ciljnost* pa besedica že prehaja med predpone! Seveda pa se bo to zgodilo šele pri naslednji skupini pridevnikov.

2. V tej skupini so pridevniki z *brez-* pri tistih osnovnih pridevnikih, pri katerih je drugi zanikani pridevnik sestavljen s predpono *ne-*.

Ne gre več za dvoje, ampak za troje pridevnikov: osnovni pridevnik, izpeljan iz samostalnika, zanikani pridevniki z *ne-* in zanikani pridevnik z *brez-*, ki označuje odveznost, privacijo.

Tudi tu sta dve skupini.

a) V prvi skupini so pridevniki, pri katerih se izpeljanka z *brez-* pomensko razločuje od pridevniškega para, ki ga sestavljata osnovni pridevnik in pridevnik, ki ga zanika s predpono *ne-*. Ta pomenski razloček kaže, da nimamo opravka z dvema različnima predponama, ki se pritikata osnovni in jo pomensko spreminjata, ampak z osnovnim pridevnikom in njegovo zanikano obliko na eni strani — na drugi strani pa je izpeljanka iz predložne zveze, katere osnovni del je po obliki naslonjen na samostojni osnovni pridevnik. Da gre za

izpeljanko, nas opomni pomenski razloček, ki ni utemeljen zgolj z začetnim *brez-* (pri teh primerih še predlogom!).

Te pridevnike smo uvrstili v drugo skupino, ker sta si osnovna dela podobna in jih je pri površni analizi kaj lahko ločiti na tiste s predpono *ne-* in na tiste s predpono *brez-*.

Primeri so različni. Med najbolj zgovorne spadajo pridevniki *skrben/neskrben* : *brezskrben*: *Skrbni starši si prizadevajo, da bi bilo otroštvo njihovih otrok karseda brezskrbno* (tu ne more stati *neskrbno*). *Neskrbno ravnanje z ognjem* (ni *brezskrbno* ravnanje!).

Če lahko domnevamo, da so vsi pridevniki nastali ob naslonitvi na samostalnik, se domislimo v prvem primeru tele motivacije: *Starši si s skrbjo prizadevajo, da bi bilo otroštvo njihovih otrok kar se da brez skrbi*. (Seveda je s *skrbjo* le motivacija, opravljen pa je s tem tudi pomenski premik, ki v drugem primeru ni potreben, ker sta tako pridevnik kakor predložna zveza v vlogi povedkovnega določila, predikativa.) Mogoče pa je, da je v besedi *skrben* sled glagolskega pomena (*tisti, ki skrbi, je skrben*), prim. Bajec, Besedotvorje II, 63; tedaj bi bil pomenski razloček med *skrben/neskrben* in *brezskrben* še bolj razločljiv. Podobne skupine so še: *zračen/nezračen* : *brezzračen* (ali: *zračen/brezzračen*), kar pokažejo zgledi: *zračno/nezračno stanovanje*; *zračni tlak, brezzračni prostor*. SSKJ I navaja kot redko tudi rabo, ki jo pojasnjuje z razlago: *ki ima premalo (svežega) zraka* — *brezzračna ječa, brezzračne sobe z zaprtimi okni*. Ta zadnji primer kaže čeprav redko možnost prehajanja pomenov, seveda je pri taki rabi pomenska vrednost predloga-predpone *brez-* obremenjena s posebnim poudarkom. V skupini *zračen/nezračen*/redko *brezzračen* je pridevnik *brezzračen* ekspresivno močnejši od pridevnika *nezračen*.

Izpeljava iz predložne zveze je občutena tudi pri pridevniku *brezsraven*, kvalifikator SSKJ I knjižno: *brezsravna ženska, brezsravne besede*. Beseda je po izvoru zvezana s samostalnikom *sram*, pridevnik *sramen* ima drugačen krog rabe: *sramna uš, sramna kuga, sramna kost* (SP 62). Pač pa se stikata v drugačnem pomenu pridevnika *nesramen* in *brezsraven*: *nesramni/brezsravni prekupčevalci* (slovar SSKJ I: redko). Tudi tukaj je oblika *brezsraven* drugačne vrste kakor v zvezi *brezsravna ženska* (*ženska brez sramu*): sestavljena je podobno kakor *nesramen* s predpono

brez-, pomensko razmerje *nesramen/brezsraven* je enako kot pri *nezračen/brezzračen*; *brezsraven* je izrazno bolj učinkovit. Pomenski poudarek nosita oba dela, zato bi bil pri tem pomenu mogoč tudi stranski naglas.

S tema dvema primeroma smo pokazali mejo med prvo in drugo skupino primerov. Na eni strani so primeri, pri katerih je pomenski razloček jasen, kakor *skrben/neskrben* : *brezskrben*, *veren/neveren*: *brezveren, srčen, nesrčen*: *brezsrčen*, na drugi strani pa primeri, pri katerih se še čuti izpeljava, mogoča pa je že sestava s predpono. Med izpeljavo in sestavo je pomenski razloček (*vesten/nevesten*: *brezvesten*—*nevesten/brezvesten*).

b) Drugo skupino te vrste pa sestavljajo skupine treh pridevnikov: osnovnega, zanikanega s predpono *ne-* in zanikanega s predpono *brez-*. Osnovni pridevnik je navadno izpeljan iz samostalnika. S predpono *brez-* zanikani pridevniki imajo večjo izrazno moč od pridevnikov z *ne-*.

Primeri so: *vpliven/nevpliven/brezvpliven* (v SSKJ I kvalifikator redko), *načelen/ne-načelen / breznačelen, strasten/nestrasen/ brezstrasten, pomočen/nepomočen/brezpomočen, dvomen / nedvomen / brezdvomen, značajan / neznačajan / brezznačajan, kompromisen / nekompromisen/brezkompromisen*, itd. SSKJ I ima kvalifikator *redko* za *brezvpliven, knjižno za brezpomočen, brezznačajan*. To kaže na obravnavo vsake posamezne besede, ne pa skupine v celoti. Zaradi tega iz slovarja sicer razberemo mesto posamezne besede (njeno pogostnost in rabo, kolikor je bila ugotovljena iz razpoložljivega gradiva), ne pa dejanske slogovno pomenske vrednosti.

Ti pridevniki so največ v rabi v strokovnih in časopisnih besedilih — tam je ekspresivno poudarjanje tvegana reč, saj bi lahko učinkovalo ceneno; zaradi tega ga odsvetujejo. Kaže, da je prav to razlog za manjšo pogostnost nekaterih izrazov. Če pa je tako, potem označitev *redko* ne pove ničesar in je kvečjemu šablonska ugotovitev števila primerov. Prazen je tudi kvalifikator *knjižno*.

Pravopisnemu slovarju 50 se je posrečilo bodisi s prepovedjo ali z neomenjanjem zaustaviti bolj množično tvorbo zlasti pridevnikov tretje skupine, odsvetovali pa so tudi nekatere pridevnike skupine 2b. Razlog prepovedi je bil verjetno v večji pogostnosti teh besed v srbohvrvaščini, kjer imajo izpeljanke z *bez-* veliko večji besedotvorni obseg, saj se z njimi tvorijo ce-

lo glagoli. Slogovna prepoved se ni čisto posrečila: če ni pridevnika *brezreden*, je v SSKJ I samostalnik *brezredje* (knjižno), poleg tega pa so se pridevniki *brezpokojen* (knjižno, redko), *brezštevilen* (ekspresivno), *brezsmotrno* (knjižno) itd.

3. Med skupino b druge skupine pridevnikov z *brez-* in 3. skupino ni druge razlike kakor to, da so v tej skupini pridevniki, ki niso izpeljani iz samostalnikov, če pa so, potem samostalnika danes ne poznamo več, kakor v primeru *pomemben/nepomemben/brepomemben* (v SSKJ I brez kvalifikatorja). *Brez* označitve je tudi beseda *brezslīšen*, beseda *brezvejnāt* ima

kvalifikator redko (izpeljanka iz pridevnika).

S to primerjavo pridevnikov z *brez-* smo poskušali zastavljeno vprašanje o vlogi pridevnikov *nepomemben / brezpomemben* razložiti po besedotvorni in pomenski strani, skušali pa smo opozoriti tudi na vprašanje vrednotenja besed, kakor je bilo to opravljeno v SSKJ I in deloma v priročnikih. Le mimogrede je bilo načeto vprašanje stranskega naglasa, ki je mogoče le v primerih, kadar gre za predpono, in to zaradi posebne izrazne vrednosti pridevnikov *brez-* v primerjavi s pridevniki z *ne-*.

Breda Pogorelec
Filozofska fakulteta Ljubljana

ZAKLJUČNI RAČUN JIS NA DAN 31. 12. 1970

AKTIVA

Naziv konta	
1. Blagajna	12,40
2. Žiroračun	17.043,32
3. Dolžniki — prejšnji	210,—
4. Dolžniki — 1970/71	8.725,65
Skupaj	25.991,37

PASIVA

Naziv konta	
1. Lastna sredstva	17.055,72
2. Časovne razmejitev	8.935,65
Skupaj	25.991,37

OBRAČUN DOSEŽENIH IN UPORABLJENIH SREDSTEV

Naziv konta	
1. Stroški tiska	56.714,95
2. Honorarji	24.089,05
3. Prispevek od honorarjev	2.822,90
4. Stroški uprave	4.422,60
5. Dohodek od naročnin	15.474,95
Skupaj	103.524,45

Naziv konta	
1. Prejete subvencije (Republiški sklad za pospeševanje tiska in založništva)	45.000,—
2. Subvencija Slavističnega društva Slovenije	3.000,—
3. Realizacija	55.490,—
4. Obresti KB	34,45
Skupaj	103.524,45

V Ljubljani, 20. januarja 1971

Sestavila
Ema Graul s. r.

Urednik
prof. Franc Jakopin s. r.